

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Filosoofiateaduskond

Keit Paju

Moraalsed argumendid taimetoitluse ja täistaimetoitluse jaoks

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Külli Keerus

Tartu
2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
I OSA: Suurfarmindega seotud argumendid taimetoitluse kasuks	6
1. Probleemid suurfarmindega ja loomadele põhjustatav kahju loomatööstuses.....	6
1.1 Farmiloomade kohtlemine suurfarmides	8
2. Loomade heaolu	12
2.1. Loomade heaolu määratlemine.....	12
2.2. Kõiki heaolumääratlusi tuleks loomade heaolust rääkides arvestada.....	16
2.3. Surm kui kahju	17
3. Põhiargument taimetoitluse poolt.....	18
4. Keskkonnakaitsest lähtuv argument	21
4.1. Suurfarmindega tekkiv keskkonnakahju	21
II OSA: Täiendavad argumendid taimetoitluse kasuks	24
5. Spetsiesism	25
5.1. Erinevad vaated spetsiesismile	25
5.2. Singeri vaade spetsiesismile	27
5.3. Vastuargument spetsiesismile	29
6. Curnutti “uus argument” taimetoitluse poolt.....	32
6.1. Vastuargumendid loomade söömise väärtusele.....	35
7. Antropotsentristlik argument ehk taimetoiduline dieet kui inimesele sobivaim toitumisviis	38
7.1. Kas inimene on loomult omnivoor?	38
7.2. Kas taimetoitlus antropotsentrilistel põhjustel on moraalselt nõutav?	40
7.3. Ominvoorse dieediga kaasnevad probleemid	41
8. Kas taimetoitlus on eetiliselt nõutav?	45
KOKKUVÕTE	46
KASUTATUD KIRJANDUS	48
RESÜMEE	50
SUMMARY	53

SISSEJUHATUS

Taimetoitlus pole maailmas uus liikumine, see on olnud osa mitmetest kultuuridest juba ammustest aegadest saadik. Näiteks leidis taimetoitlust isegi antiigis, tuntud taimetoitlane oli ka filosoof Pythagoras, kelle vaate järgi pidi kõiki loomi kohtlema nagu sugulasi, mille tõttu tuleks loobuda ka lihast (Vegetarian Society: 2016).

Taimetoitlus on juurdunud ka idamaistesse kultuuridesse ja religioonidesse nagu hinduism ja budism. Taimetoitlus on olnud populaarne juba pikemat aega, populariseerudes rohkem 19. sajandil. Taimetoitlusest kasvas 1800ndatel välja ka veganism, ehk täistaimetoitlus.

Taimetoitlust saab seega jagada kaheks: vegetariaanluseks (vegetariansim, eesti keeles nimetatakse taimetoitluseks) ja veganluseks (veganism, eesti keeles täistaimetoitlus). Vegetariaanid jätaavad oma dieedist välja lihatooted, kuid leidub erinevaid suundasid: näiteks ovo-vegetariaanid tarbivad munatooteid, lakto-vegetariaanid tarbivad munatooteid, lakto-ovo-vegetariaanid tarbivad nii muna kui ka piimatooteid. Veganid on eemaldanud oma dieedist kõik loomsed tooted ja produktid: kõikide loomade ja kalade, mereandide liha, piimatooted, muna, mee, želatiini, lisaks ka muud loomsetest saadustest valmistatud tooted ja produktid. Seega veganlus on eluviis, millega püütakse võimaluste ja teostatavuse piires välistada igasugune loomade julm kohtlemine ja nende ärakasutamine toiduks, riietuseks või muul eesmärgil.

Ülikooli astudes ja filosoofiat õppima asudes avanes mu jaoks ka laiemalt mõtlemise oskus, mistõttu ma hakkasin mõtlema teemade kohta, mille kohta ma varem pead vaevanud ei olnud. Nooremana ei tulnud mul vorstivõileiba või hakklihakastet süües pähegi mõelda selle üle, et kust mu toidu koostisosad tulevad või miks ma üldse vorsti ja hakkliha süön? Kuid ennast harides ja loomse toidutööstuse praktikatega kurssi viies sain ma aru, kui väär,

ebavajalik ja julm see tööstus on. Sellest tulenevalt hakkasin ma täistaimetoitlaseks ning üritan inspireerida ka teisi inimesi selle teema üle mõtlema.

Minu töö sisuks on tuua moraalseid argumente taimetoitluse ja täistaimetoitluse kasuks. Ma toon erinevaid argumente selle kohta, miks taimetoitlus ja täistaimetoitlus on moraalselt õige loomade, inimeste ning keskkonna jaoks, samuti arutlen ma vastuargumentide üle.

Oma töö esimeses osas uurin ma erinevaid eetilisi probleeme, mis tulenevad loomade eksploatatsioonist loomatööstuses ja farmiloomade kasvatamisest suurfarmides.¹ Evelyn Pluhar rõhutab, et teadlased on tõestanud suurfarminduse praktikate ohtlikkust inimese tervisele, keskkonnale ja loomade heaolule, seetõttu peaksid inimesed kui moraalsed toimijad mõtlema alternatiividele (Pluhar: 2009, 455). Avan lähemalt loomade heaolu teemat, et selgitada, kuidas suurfarmindus loomi kahjustab. Loomade heaolu küsimused lähtuvad sellest, mis on looma jaoks parem või halvem (Fraser et al: 1997, 188). Lisaks sellele kahjustab loomi ka surm. Surm on kahju, nii selletõttu, et see tekitab loomale kannatusi, kui ka seetõttu, et surm on fundamentaalne ja pöördumatu ning see on ilmajätmine tulevikust (Regan: 1983, 100-102). Põhiargument taimetoitluse jaoks tulenebki sellest, et loomade kasvatamine toiduks põhjustab neile kannatusi ja seetõttu tahetakse lõpetada enda osalus loomade kannatuses, mis loomade kasvatamistingimustest või tapmisest tuleneb. Töö esimese osa lõpetusena käsitlen ka keskkonnakaitsest tulenevat argumenti, mis on seotud suurfarminduse praktikatega tulenevast reostusest.

Oma töö teises osas toon ma täiendavaid argumente taimetoitluse kasuks, alustades spetsiesismi ehk liigirassismi mõistest. Spetsiesism põhineb arvamusel, et inimesed on loomade suhtes ülemuslikud. Spetsiesism on väär, kuna selle alusel ei arvestata loomade huvidega ning loomi koheldakse kui eesmärke inimese jaoks. Regani järgi on loomad nagu ka inimesed elu subjektid, kellel on sisemine väärtus ning seetõttu, et loomad ei kuulu inimliiki, ei saa neid vaadata kui ressursse inimeste jaoks. Järgmine argument taimetoitluse jaoks põhineb veendumusel, et taimetoitlus ja täistaimetoitlus on inimesele sobivam dieet, kuna sellega kaasneb väiksem kolesterooli, küllastunud rasvade jms tarbimine, mida seostatakse

¹ Kuigi täistaimetoitlus hõlmab ka teisi loomadega seotud eetilisi probleeme, ei hakka ma oma töös neid täpsemalt avama. Oma töös käsitlen ma farmiloomadena neid loomi, keda põhiliselt suurfarmides kasvatatakse, ehk sead, kanad ja veised.

erinevate haigustega nagu südamehaigused ja vähkkasvajad. Samuti leidub tõendeid, et inimesed ei ole bioloogiliselt loodud loomset toitu sööma.

Erinevaid argumente ja vastuargumente analüüsid, jõuan järelduseni, et taimetoitlus ja täistaimetoitlus on eetiliselt vajalikud, kui selleks ei ole mingid muud ülekaaluvad põhjused (kui näiteks elatakse kohas, kus taimsele toidule ei ole ligipääsu, või on selleks tervisest tulenevad põhjused).

I OSA: SUURFARMINDUSE PROBLEEMIDEGA SEOTUD ARGUMENDID TAIMETOITLUSE KASUKS

Oma töö esimeses osas argumenteerin, et taimetoitlus on eetiliselt vajalik, kuna tänapäeval toodetakse enamuse loomseidprodukte suurfarmides. Suurfarmid tekitavad loomadele kannatusi ja kahjustavad nende heaolu. Lisaks sellele tekitab suurfarmindus kahju keskkonnale.

1. Probleemid suurfarmindusega ja loomadele põhjustatav kahju loomatööstuses

Esmalt hakati kodustatud loomi suurfarmides kasvatama Teise maailmasõja ajal, kui kasvatati suurtes kogustes kanu, et toita sõdureid. Linde kasvatati suurtes ja kitsastes kuurides, nende söödale lisati A ja D vitamiine, et kompenseerida päikesevalguse ja liikumise vähesust. Pärast sõda hakati kanadele söötma välja töötatud sulfaatravimeid, et vähendada haigestumust ja suurendada kasvu. Lehmade ja sigade suurfarmides kasvatamine sai alguse 1960ndatel (Walters: 2012, 19).

Tänapäeval on peaaegu kadunud niiõelda “Mäeküla taadikese” tüüpi talud, kus loomad elavad kodufarmis ja söövad karjamaal päikese ja värske õhu käest rohtu. Sellised talud on asendunud suurfarmindusega.

Taimetoitluse kasuks argumenteeriv Kerry Walters rõhutabki seda, et sageli inimesed ei tea seda ning arvavad siiani, supermarketis müüdavad peekon, munad, piimaproduktid ja hamburgerid on pärit väikestest peretaludest (Walters: 2012, 11). Keskmise tarbija ei tea, kust

tema liha² tuleb ja milline selle tootmisprotsess on. Üheks põhjuseks on selle juures hea turundus, mis hoiab suurfarmide süsteemi ja seal toimuva tarbija silmade eest varjul. Suurfarmindeuses aga toodetakse suurtes kogustes produkti, mis hinna odavaks teeb ja nõudlust suurendab, samal ajal ühiskonna harjumus liha kui odavat toodet süüa ergutab suurfarme kasvada ja suurendada tootlikkust (Walters: 2012, 19). Sellist reaalsust arvestades, tõstatab Walters moraalse küsimuse liha söömise õigustuse kohta: kas on õigustatud inimeste toitumisvalik, mis põhjustab nii palju kannatusi väga suurele hulgale loomadele? (Walters: 2012, 11).

Tihti öeldakse, et kui inimesed peaksid ise tapma kõik loomad, keda nad söövad, hakkaksid nad taimetoitlasteks. Lisaks sellele, et loomad peavad enne inimese lauale jõudmist oma lõpu leidma tapamajas, kannatavad loomad väga palju ka terve oma lühikese elu vältel suurfarminduse loodud tingimuste tagajärjel.

Walters rõhutab seda, et tänapäeval kasvavad miljardid farmiloomad, keda inimesed söövad, ebamugavates tingimustes, kümnetes tuhandetes suurtehastes, kuna selleks, et tänapäeval inimeste tarbimisvajadusi rahuldada, tuleb liha, muna ja piimatoodete tootmiseks loomi kasvatada suurtes kogustes ning selleks, et seda kõige efektiivsemalt ja odavamalt teha, on loodud suurfarmid. Seal elavad loomad kitsastes elamistingimustes, kus neile antakse hormone, et suurendada nende kasvu ja antibiootikume, et hoida eemal suur hulk haigusi, mis nende ebaloomulikes elamistingimustes kaasnevad (Walters: 2012, 11).

Walters toob esile, et nii nagu ka enamuses teistes tööstusharudes, on suurfarminduse eesmärgiks saada võimalikult palju tulu, võimalikult väikese kuluga. (Walters: 2012, 19). Seetõttu, kirjeldab Walters, nähakse sellises konveierliinitaolises protsessis loomi kui abstraktseidprodukte ja tarbekaupu, kus loomad muutuvad lihtsalt tooraineks. (Walters: 2012, 20).

Lisaks suurfarminduse tingimustes kasvamisele, on loomade jaoks kannatusi tekitav ja hirmutav olukord tapamajja minek. Walters toob välja, et paljud farmiloomad ei näe mitte kunagi enne päevavalgust, kuni nad laaditakse veoautodesse, et neid tapamajja viia. Lihaks

² Walters argumenteerib antud juhul vaid liha söömise väärtuse kohta, kuid neid argumente saab laiendada ka muude loomsete produktide, nagu piima või munade tarbimise kohta.

tarbitavate loomade kohtlemine on Waltersi arvates nii ebahumaanne, et seda saab võrrelda natside koonduslaagritega. Transpordi ajal tapale minnes ilmutavad loomad piinavat paanikat ja hirmu (Walters: 2012, 11).

Igal aastal tapetakse 20 kuni 25 miljardit looma, sellest juba 11 miljardit looma Ameerika Ühendriikides, seega 27 miljonit looma päevas, üle miljoni looma tunnis. Sellega seoses on paljud autorid võrrelnud loomade tapmist genotsiidiga (Walters: 2012, 18-19).

1.1 Farmiloomade kohtlemine suurfarmides

Kuna tänapäevased loomapidamispraktikad on inimestele eetilise mure allikaks, kirjeldan veidi lähemalt, kuidas loomi suurfarmides peetakse. Järgnevalt kirjeldan Lori Grueni raamatu “Ethics and Animals: An Introduction” põhjal konkreetsemalt, kuidas kanu, sigu ja veiseid suurfarmides peetakse. Lori Gruen on uurinud lähedalt enamusi loomadega seotud eetilisi probleeme ning tema raamat annab nendest ülevaate, viidates, et paljud loomadega seotud praktikad on moraalselt küsitavad. Loomade kohtlemine suurfarmides võib riigiti erineda, kuid suurfarminduses on üldiselt välja kujunenud teatud viisid, kuidas loomadega ümber käiakse. Kuid siiski, võivad minu kasutatava allika poolt välja toodud arvud, ja väikeste erinevustega ka loomade tingimused, erineda. Käesolevas töös võtan esitatud andmeid kui tõeseid ning töö eesmärgiks ei ole olnud neid kontrollida.

1.1.1 Kanade kohtlemine suurfarmides

Kanu tapetakse aastas miljardeid, lisaks sellele on suurusjärgus viis miljardit munakanu, kellest igaüks toodab umbes 300 muna aastas. Munakanu (umbes kolm kuni kaheksa kana) hoitakse väikestes traatpuurides, milles kanad ei saa oma tiibu sirutada või ümber pöörata. Stressi, igavuse, hirmu ja kitsaste elutingimuste pärast kanad nokivad üksteist, seetõttu on tavaline see, et kanade noka ots, mis koosneb ülitundlikust koest, lõigatakse kuuma teraga ära. Noka lõikus tekitab kestvat valu ja halvendab kana joomise, söömise ja sulestiku kohendamise võimalusi (Gruen: 2011, 83).

Kuna munade söömiseks ei pea kana tapma, arvavad paljud, et munade söömine on eetiliselt aktsepteeritav, või vähemalt parem kui kanade või teiste loomade söömine. Kuid Gruen rõhutab, et munakande elu on üks kõige hullemaid, mida ükski loom suurfarminduses peab taluma. Loomulikus keskkonnas kanad elavad kuni kümne aastaseks, kuid munafarmides tapetakse kanad vaid ühe aastaseks, kuna nende produktiivsus mune toota langeb (Gruen: 2011, 84). Loomulikes tingimustes kanad elavad stabiilsetes sotsiaalsetes gruppides, neil tekivad sotsiaalsed hierarhiad ning iga lind saab aru, milline on terade nokkimise järjekord. Nad on intelligentsed ning kommunikatiivsed. Kanad kasutavad oma nokkasid, et oma keskkonda kohandada ja toitu otsida. Kanad teevad alati munedes pesad ning neil tekivad tugevad sidemed oma tibudega, kuna kui tibud hauduvad, emakana hoolitseb nende eest, nagu emad ikka, kaitses neid ohu ja kiskjate eest. Selline kanade loomulik käitumine on kanade ja munakanade farmides nendelt ära võetud (Gruen: 2011, 84). Sellest, miks on loomale loomumase käitumise piiramine või ära võtmine väär, tuleb juttu järgmises, loomade heaolust rääkivas peatükis.

Tapamajas tapetakse umbes 7500 kana tunnis. Tapmise protsess hõlmab kanade riputamist pea alaspidi, kinnitades nad jalgupidi konveierlindile. Seejärel antakse neile veevannis elektrilöök, mille järel terav lõiketera lõikab kana pea otsast, pärast seda suunatakse nad keeva veega vanni, et valmistada nende surnukeha ette sulgede eemaldamiseks. Kuid kui kana elektrilöögi tagajärjel teadvust ei kaota, on tavaline, et rabeleval kanal jääb pea otsast lõikamata ning ta satub elusalt keevasse vette (Gruen: 2011, 77).

Lisaks sellele, mida Gruen enda raamatus ei käsitlenud, on probleemne see, mida tehakse vastkoorunud isaste tibudega. Kuna isased tibud on tööstuse jaoks kasutatud, hukatakse nad pärast kooremist elusalt hakklihamasinas või muul meetodil.

1.1.2. Sigade kohtlemine suurfarmides

Sigade puhul on eriti keeruline emiste elu. Kuid see kehtib üldiselt (väljaarvatud kanade puhul) ka kõigi teiste suurfarmis elavate emasloomade puhul, kuna nemad peavad kahjustavates tingimustes elama kauem kui isasloomad, kuna emasloomade puhul kasutatakse ära nende reproduktiivset võimet, et saada maksimaalselt tulu toovat toodet. Emised elavad väikeses sulus ning sageli ei saa nad olla sotsiaalsed ja teistega suhelda ega tegeleda ühegi

liigiomaselt tüüpilise tegevustega. Ka sead on väga sotsiaalsed loomad, kes tavaliselt elavad väikestes matriarhaalsetes gruppides. Loomulikus keskkonnas sead suhtlevad üksteisega, hoiavad kokku ja sugevad üksteist, mis on põhiline osa nende igapäevaelust. Sigadel on erinevad iseloomud ja nad moodustavad üksteisega erinevaid suhteid, kuid suurfarmides ei ole võimalik neil suhelda. Isegi, kui emis poegib, ei saa ta praktiliselt üldse oma põrsastele ligi, põrsad küll saavad imeda, kuid emis ei saa neid aidata ega ninaga hõõruda. Emis tavaliselt ehitaks enne poegimist pesa, et endale ja oma põrsastele teha pehme koht, kus lamada, kuid suurfarminduses on see põhiline instinkt häiritud. Kahe kuni nelja nädala jooksul võetakse põrsad emise juurest, et neid nuumata, seejärel emis eostatakse jälle. Tavaliselt emis poegib kuus kuni seitse korda kolme kuni nelja aasta jooksul, siis saadetakse ta tapale (Gruen: 2011, 84-85).

Pärast ema juurest ära võtmist hoitakse põrsaid eraldi sulgudes paljude teiste põrsastega koos. Kuigi sead ei ole tavaliselt agressiivsed, siis stressi all kannatades võivad nad agressiivsed olla. Stressi all võivad nad üksteise sabasid hammustada. Kuid selle asemel, et võimaldada sigadele rohkem ruumi ja vähendada sellega stressi, lõigatakse suurfarminduses sigadel sabad lühemaks (või ära) ning kihvasid lõigatakse lühemaks, et ennetada sabade hammustamist.

Uurimustööd on näidanud, et sigadel on kõrge intelligentsuse ja kognitsiooni tase ning sotsiaalne tunnetus, mis ei erine eluväliste, delfiinide ja ahvide omast, seetõttu on sead unikaalsed farmiloomade seas. Vangistus piirab sigadel võimalusi oma intelligentsust väljendada ja see põhjustab neile suurt stressi. Sigade vangistus põhjustab neile vähendatud lihastoonuse ja luutugevuse tõttu kroonilise valu all kannatamist. Kuna puudub viis oma frustratsiooni vähendamiseks, väljendavad paljud sead ebanormaalseid käitumisilminguid nagu tammumine, sulu hammustamine ning pidevad närimisliigutused.

Seetõttu näeb Gruen põrsaste lühikeses elueas isegi nende jaoks õnnistust, kuna pärast kuuekuulist nuumamist lähevad nad tapamajja. Metssead elavad üle viieteistkümne aasta (Gruen: 2011, 85).

1.1.3 Veiste kohtlemine suurfarmides

Ning lõpuks tuleb rääkida ka lehmadest. Nagu sead, peavad ka piimalehmad taluma suurt nõudlust, kuna piima toodetakse üle poolesaja miljoni galloni aastas, mida üle 200 miljoni piimalehma toodavad suure füsioloogilise hinnaga. Lehmi lüpstakse masinatega ja sageli

kannatavad valuliku piimanäärmete põletiku käes. Vangistuses olemine, piima ületootmine ning pidev tiinus võivad lehmale tekitada valulikke infektsioosseid haiguseid (Gruen: 2011, 85).

Lehmad lüpsavad pärast poegimist umbes kümme kuud. Lehmaseid hoitakse pidevas tiinuses ja laktatsiooni tsükli kolm kuni seitse aastat, enne kui nad muutuvad kasutuks, misjärel nad tapetakse.

Vasikad eraldatakse oma emast 24 tunni jooksul. Emased vasikad tavaliselt hoitakse alles, et nad kunagi oma emade asemel piima hakkaks tootma, isaseid vasikaid tavaliselt nuumatakse ning saadetakse seejärel tapale, mõned isased vasikad tapetakse ka kohe, et toota vasikaliha. Vasikaliha tööstus kasvab otseselt välja piimatööstusest, kuna on suur hulk mittevajalike isaseid vasikaid. Selleks, et toota pehmet liha, mis "suus sulaks", hoitakse isaseid vasikaid lõas, et nad ei saaks väga liigutada, kuna liikumine tugevdaks nende lihaseid, mille tagajärjeks oleks sitkem liha. Vasikaid söödetakse vedela söögiga, milles pole piisavalt rauda ja kiudaineid, et hoida nende liha heledat värvi. Sellist elu elavad nad kaheksa kuni kakskümmend nädalat, siis vasikad tapetakse (Gruen: 2011, 86).

Sellega on antud ülevaade erinevate loomade tingimustest suurfarmides. Edasi analüüsin, milliste eetiliste vaatepunktide järgi kahjustavad suurfarminde tingimused loomade heaolu.

2. Loomade heaolu

Loomade kasvatamisega suurfarmis rikutakse loomade heaolu mitmel viisil - nad ei ela enda liigi jaoks loomulikus keskkonnas, nad peavad taluma kannatust ja kogema ebameeldivaid emotsioone ning nende füsioloogiline heaolu ja bioloogiline toimimine võivad olla häiritud. Loomade heaolu küsimustest ülevaate andmiseks kasutan põhiliselt loomade heaoluga ja loomaeetikaga tegelevate autorite D. Fraseri, D.M. Weary, E.A. Pajori ja B.N. Milligani artiklit “A Scientific Conception Of Animal Welfare That Reflects Ethical Concerns”

2.1. Loomade heaolu määratlemine

Teooriad loomade heaolust puudutavad küsimusi sellest, mis on parem või halvem loomade jaoks (Fraser et al: 1997, 188). Loomade heaolu puudutavad eetilised mured ei näe loomade elu ja selle kvaliteedi kaitsmise juures ainult instrumentaalset väärtust, sest loomade elu ja selle kvaliteet omavad tähtsust iseendas, loomade elu kvaliteedil on sisemine väärtus (vt. mõistete seletusi kolmandast, spetsiesismi peatükist), või et loomad omavad ise seesmist väärtust, et nende endi huvid on õigustatud moraalse huvi objektiks olema, nende kohta kehtivad elukvaliteeti (quality-of-life) puudutavad küsimused (Fraser et al: 1997, 189-190).

Loomade heaolu küsimusega tegelemisel saab lähtuda mitmetest eelistest vaatepunktidest. Esiteks loomukohase elamise vaatepunkt, mille järgi loomad peaksid elama loomuumast elu ja kasutama selleks oma loomuumaseid kohastumusi ja võimeid. Teiseks tunnetel põhinev vaatepunkt, mille järgi peaksid loomad end hästi tundma, olles vabad pikaajalisest ja intensiivsest hirmust ja kogema naudinguid. Kolmandaks toimimispõhine vaatepunkt, mille järgi loomad peaksid funktsioneerima hästi. See tähendab, et loomad peavad olema hea tervise ja kasvuga, olema normaalse käitumise ja vaimse tervisega (Fraser et al: 1997, 187, 190).

Loomade heaolu puudutavad küsimused ei näe loomade elu ja selle kvaliteedi kaitsmise juures ainult instrumentaalset väärtust, sest loomade elu ja selle kvaliteet omavad tähtsust iseendas, loomade elu kvaliteedil on sisemine väärtus (vt. mõistete seletusi kolmandast, spetsiesismi peatükist), või et loomad omavad ise seesmist väärtust, et nende endi huvid on

õigustatud moraalse huvi objektiks olema, nende kohta kehtivad elukvaliteeti (quality-of-life) puudutavad küsimused (Fraser et al: 1997, 189-190).

Natural-living ehk loomumomase elamise teooria rõhutab loomade elamistingimuste loomulikkust. Elamistingimused, milles loomi hoitakse peaksid loomal võimaldama elada oma loomumomast elu. Loomade heaolu küsimustele keskendunud Bernard Rollin pakkus välja, et igal loomaliigil on enda sisemine, või geneetiliselt kodeeritud loomus ehk *telos* ning sobiv heaolu on looma jaoks kooskõlas tema *telosega* (Fraser et al: 1997, 190). Autorid pakuvad välja, et seda võiks tõlgendada nii, et loomadel tuleks lasta elada viisil, mis vastab nende evolutsioonilistele kohastumustele ning, et nende areng vastaks nende liigi normaalsele ontogeneetilisele arengule (Fraser et al: 1997, 192). See elukvaliteet on vähenenud, kui siga ei saa olla siga ja tuhnida (Fraser et al: 1997, 193). On tuntud B. Rollini tsitaat: "Loomadel on oma loomus, sea sealikkus, lehma lehmaliikkus, kalad peavad ujuma ja linnud lendama - need on hädavajalikud nende heaolu koha pealt nagu kõne ja koosviibimine meie jaoks. Terve mõistus ütleb, et loomad kes on loodud liikuma, peavad liikuma selleks, et end hästi tunda. Ei ole mingit mõtet proovida väita, et neil on liikumatult hea olla, keegi ei usuks sind niikuinii" (Rollin: 1993, lk 11, 13; tsiteeritud Appelby & Sandøe 2002: 287 kaudu).

Suurfarmides elavate loomade elu ei ole loomumomane, kuna loomad elavad ebaloomulikus ja tehislikus keskkonnas. Kuid vaadates näiteks Eestis kehtestatud nõudmisi farmiloomade heaolu kohapealt, siis on näha, et loomadele on siiski mingil määral üritatud loomumomaseid tingimusi luua - näiteks sigade pidamisel arvestatakse, et sead elavad teatud väljakujunenud rühmades, samuti tuleb tagada neile põhku või muud tuhnimismaterjali (Peepson jt 2006: lk 34).

Tunnetepõhine ehk *feelings-based* lähenemine rõhutab loomade afektiivseid kogemusi, emotsioone ja tundeid. Selle järgi on looma jaoks hea elu vaba kannatustest selles mõttes, et loom ei pea kogema pikaajalist või intensiivset valu, hirmu, nälga ja teisi negatiivseid kogemusi, samuti rõhutatakse positiivseid kogemusi nagu mugavus, rahulolu ja nauding (Fraser et al: 1997, 191). Loomade võime kogeda afektiivseid seisundeid (tundeid

emotsioone), mängib tähtsat rolli eetilistes mures mis on seotud loomade elukvaliteediga (Fraser et al: 1997, 193).

Suurfarmides elavad loomad peavad kogema paljusid negatiivseid kogemusi, näiteks põhjustab kanade nokkade lühemaks lõikamine või sigade sabade ära lõikamine neile palju valu. Samuti oli töö eelnevas osas juttu sellest, et loomad peavad kogema hirmu ja stressi, kui neid transporditakse tapamajja. Samuti on looma jaoks valu tekitav ka surmamine.

Kolmandaks heaolu määratluseks on *functioning-based* ehk toimimispõhine vaade. Haigused, vigastused, alatoitumine ja teised normaalse bioloogilise funktsioneerimise häired on olnud tavaliseks eetilise mure elemendiks loomade kohtlemise puhul. Seetõttu on paljud teadlased loomade heaolu käsitlese rajanud loomade bioloogilisele funktsioneerimisele, sidudes looma heaolu stressi ja füüsilise vormiga (Fraser et al: 1997, 196).

Funktsioneerimise pärast muretsevad peamiselt loomakasvatajad, veterinaarid ja teised, kes loomi hooldavad. Selle vaate põhiselt on oluline tervis ja normaalne või rahuldav looma bioloogiliste süsteemide toimimine (Fraser et al: 1997, 191).

Artikli autorid tõstatavad küsimuse, kas bioloogilisele funktsioneerimisele keskenduv heaolukontseptsioon on siiski rahuldav, arvestades seda, miks loomade heaolu pärast muretsetakse. Fraser (et al) toob välja erinevaid variante.

Esimese vaate järgi loomade hea toimimine ammendabki kogu mure nende heaolu pärast.

McGlone'i järgi on looma heaolu halb ainult siis, kui füsioloogilised süsteemid on häiritud selleni, et ellujäämine või paljunemine on kahjustunud. Seetõttu seisundeid nagu valu, hirm või nälg ei nähtaks heaolu seisukohast olulisena, kui nad ei oleks ohuks tervisele või ellujäämisele (Fraser et al: 1997, 197). Ilmselt lähed see vastuollu eetilise murega, mille tuumaks on pigem mure loomade subjektiivsete kogemuste üle, mitte loomade füsioloogia üle.

Teise vaate järgi on mure looma heaolu pärast küll mure tema subjektiivsete kogemuste pärast, aga kuna me ei saa uurida looma tundeid, peame uurima funktsioneerimist, eeldades, et see annab ühtlasi infot tunnete kohta (Fraser et al: 1997, 197). Mõned teadlased on välja

pakkunud, et side tunnete ja funktsioneerimise vahel on nii lähedane, et loomade bioloogiline funktsioneerimine peegeldab küllaldaselt subjektiivseid kogemusi (Fraser et al: 1997, 198).

Mike Baxter, kes tegeleb farmiloomade heaoluga, väidab, et side loomade subjektiivsete tunnete, nende põllumajandusliku tootlikuse ja elujõulise järelkasvu andmise võimekuse vahel on lähedane. Baxteri järgi on järelkasvu suurus ja kvaliteetsus loomakasvatuse tootlikkuse põhielementideks. Seetõttu bioloogiline vormisolek ja põllumajanduse tootlikkus on vastavuses ja peaks olema lähedaselt seotud ka looma heaoluga. Sellisel juhul saaks looma heaolu hinnata kasutades bioloogilise funktsioneerimise uurimise meetmeid või farmiloomadest rääkides isegi produktiivsuse uurimist kui adekvaatset peegeldust loomade subjektiivsetest kogemustest (Fraser et al:1997, 198).

Pean kahtlaseks, kas Baxteri vaade on väga seotud looma heaoluga kui murega looma elukvaliteedi üle, kus looma elu kvaliteedile omistatakse sisemine väärtus. Kui looma heaolu on seotud põllumajandusliku tootlikkusega ning pidev järglaste toomine on looma heaolu kohapealt vaadatuna positiivne, siis on looma heaolu seotud siiski antropotsentrilise küljega. See tekitab jällegi küsimuse - kas looma hea funktsioneerimine, see tähendab hea järglaste toomine ja hea tervis - on looma heaolust rääkides ainsad asjad millega arvestada? Pidev järglaste toomine on siiski looma jaoks väga koormav - näiteks kui võtta arvesse seda, et piima saamise jaoks tehakse lehmale kunstviljastamist aastas korra - nii kolm kuni neli aastat järjest ning siis lehm tapetakse - on see looma füüsilisele siiski väga suur koormus ning looma enda heaolu selle juures kannatab. Selles ei ole tegelikult looma jaoks midagi loomulikku, kuna reaalsuses, kui loom saaks elada loomukohaselt, oleks ta elu hoopis teistsugune. Samuti ka kanadega - suurtööstuse kanad munevad mitmesadades kordades rohkem, kui see on kanale loomukohane - loomulikus keskkonnas muneb kana vaid paar korda aastas. Selline pidev munemine koormab kana füüsilist ning tekitab stressi. Seega on minu hinnangul selline looma heaolu vaade liialt antropotsentriline ning arvestab rohkem inimese heaoluga, kui looma omaga.

2.2. Kõiki heaolumääratlusi tuleks loomade heaolust rääkides arvestada

On jõutud järeldusele, et ükski eelnevalt nimetatud looma heaolu vaade üksinda ei paku täielikku lahendust suurtele eetilistele muredele, mis on seotud loomade elukvaliteediga. Farmiloomad elavad tehislikus keskkonnas, kuid neil on evolutsiooni teel kujunenud teatud kohastumised ehk bioloogilised adaptatsioonid, mille järgi loomad on harjunud käituma ja mille abil looduses olevaid väljakutseid ületatada. Enamus vangistuses hoitavaid loomi, kes elavad tehislikus keskkonnas, ei saa oma bioloogilisi adaptatsioone piisavalt hästi või üldse mitte kasutada. Sellisel juhul võib looma heaolu olla häiritud mitmel moel.

Kui adaptatsioon sisaldab tugevat afektiivset kogemust (nälg, valu, põgenemissoov), mis motiveerib mingisugust käitumist, siis sellise käitumise takistamine võib jätta looma kogema suurt motiveeritust sellist tegevust teha, mida ta ei saa teha. Seetõttu ebaõnnestub loomal kogeda positiivset tunnet mis on seotud selle käitumise täitmisega. Näiteks vasikas, keda toidetakse piimaga ämbrist, võib siiski pidevalt proovida imeda naaberrloomi. Suur motiveeritus imeda on arvatavasti olnud piisava piima saamiseks evolutsiooniliselt oluline. Sellise käitumise takistamine võib jätta vasika suure imemissoovi täitmata ning loom kogeb seda rahuldamatust negatiivsena. Kuna käitumise algne funktsioon - piima saada - on aga teisel viisil rahuldatud, siis imemiskäitumise takistamine ei vii bioloogilise funktsioneerimise kahjustuseni. Kahjulikud tagajärjed seisnevad vastupandamatu imemistungi säilimises ja rahuldamata jäämise tajumises. See näitab, et bioloogiline funktsioneerimine võib olla tagatud, kuid loom kannatab subjektiivses mõttes tulenevalt evolutsioonilisest kohastumisest. Sarnaselt võivad paljud stereotüüpsed käitumised peegeldada jätkuvat motiveeritust toimida viisil, mis ei ole enam vajalik tervise ja ellujäämise seisukohast looma käesoleva keskkonna juures. Sellisel juhul võib loom kogeda negatiivseid subjektiivseid tundeid, või mitte kogeda positiivseid tundeid, tingimata mingit bioloogilise funktsioneerimise kahjustust näitamata (Fraser et al: 1997, 199-201).

Võib esineda ka seda, et loomal on väljakutse keskkonnas, milleks tal puudub vastav adaptatsioon. Näiteks loomal võib kasvada keskkonnas, milles tal puudub võimalus rasvumise vältimiseks. Seda keskkonnas, kus toit on kergesti kättesaadav, ning kus liikumine ei ole vajalik. Sellised probleemid võivad tõsiselt halvendada looma bioloogilist funktsioneerimist, kuid loomad ei pruugi näidata mingit motivatsiooni või märki selleks, et vältida kahju, või

näidata märke kannatamisest. Sellistel juhtudel võib loomal esineda bioloogilise funktsionaalsuse halvenemist, mõjumata subjektiivsetele tunnetele (Fraser et al: 1997, 201).

Seega peab loomade heaolu küsimuste üle rääkides arvestama paljude asjadega - nii bioloogiliste probleemidega, funktsioneerimisele põhinevate probleemidega kui ka loomade subjektiivsete tunnetega. Tehes neist prioriteetseks ainult ühe, ei tagata looma täielikku heaolu. Suurfarinduse tagajärjel kannatavad loomad kõikides valdkondades, enamasti, seetõttu kuna loomad ei ela seal elu, mis sobiks nende loomupäraste kohastumistega, mistõttu esineb ka füsioloogilisi vigastusi ning negatiivseid afektiivseid kogemusi.

2.3. Surm kui kahju

Lisaks sellele, et looma heaolu võib intensiivfarmides kannatada nii tunnetel, bioloogilisel funktsioneerimisel kui ka loomumasel elul põhineva heaolu-kontseptsiooni korral, saab kahjuna käsitleda ka surma. Surm on loomale kahju, kuna see on see tekitab kannatusi. "Surmamine võib tekitada loomadele valu, ängi ja hirmu või muid kannatusi ka kõige paremate tehniliste tingimuste puhul. Teatavad surmamisega seotud toimingud võivad tekitada stressi ning igal uimastamistehnikal on ka teatavad puudused." (Veterinaar- ja toiduameti kodulehekülj: Loomade surmamine, kasutatud aprill 2016).

Eetikaga tegelev filosoof Joel Feinberg analüüsib kahju järgmisena: entiteedi kahjustamine tähendab teha midagi, mis mõjutab negatiivselt selle indiviidi huve (*interests*). Mõned huvid on tähtsamad kui teised, olenevalt nende funktsioonist entiteedi põhilise heaolu ja hüvangu säilitamisel. Kõige kriitilisemad ja olulised huvid, mis entiteedil saavad olla, on Feinbergi järgi heaolu huvid (*welfare interests*). Heaolu huvid sisaldavad huvi iseenese füüsilise tervise ja jõu üle, terviklikkuse ja normaalse kehalise toimimise üle, valu ja kannatuse puudumise üle, emotsionaalse stabiilsuse, normaalse sotsiaalse läbikäimise üle, sotsiaalse ja füüsilise keskkonna üle ning vabadust sekkumisest ja sundimisest. Heaolu huvid on Feinbergi järgi kõige tähtsamad huvid, kuna nad on hea elu põhivajadused, kuid ka seetõttu, et need on aluseks teiste huvide rahuldamiseks. Seetõttu, kui heaolu huvisid on piiratud, on huvide omanikule tehtud suurt kahju. Seetõttu on tapmine Feinbergi järgi suurim kahju, mida saab loomale kui moraalsele toimijale teha, kuna see on tema jaoks heaolu huvide kaotamine - mis on arvatavasti ainsad huvid, mis loomadel on (Curnutt:1997, 156-157).

Regani järgi on loomade tapmine vale, kuna surm on ilmajätt (*deprivation*) tuleviku hüvedest. Argumenteeritakse, et senikaua, kuni loomad tapetakse valutult, senikaua, kuni nad surres ei piinle, ei tohiks meil olla mingeid moraalseid vastuväiteid loomade kasutamiseks toidu jaoks või muudel eesmärkidel. See vaade areneb ka debattideks “inimlikkusest” erinevate tapmisviiside üle (Regan: 1983, 99). Regan ütleb, et ainsaks kahjuks, mida me loomadele teha saame, ei ole vaid neile kannatuste põhjustamine. Teist tüüpi kahju, mida loomadele põhjustatakse, on kahju mis on tekitatud ilmajätmisest. Lõppude lõpuks surm on fundamentaalne ja pöördumatut tüüpi ilmajätmine. See on tagasipööramatu, kuna ükskord surnud, alati surnud. See on fundamentaalne kahju, kuna surm välistab kõik võimalused naudingu leidmiseks. Surm on ülim kahju, kuna see on ülim kaotus - see on elu enda kaotus (Regan: 1983, 100). Surm loomade jaoks on õnnetus, kahju, kuid surm nende jaoks on ilmajätt, kaotus, isegi ka siis, kui loomadel endil pole eelistushuvisid ellujäämisel või surma vältimisel (Regan: 1983, 101). Isegi, kui loomadel puudub pikaajalise tuleviku kontseptsioonidest arusaam, ei tulene sellest, et neil puuduksid pikaajalised võimalused tulevikuks. Looma enneaegne surm lõikab ta elu lühikeseks, mitte ainult selles mõttes, et elav organism ei ole enam bioloogiliselt elus, kuid selles mõttes, et psühholoogiline entiteet lakkab olemast. Ning just selle tõttu, mitte selle pärast, kas loomadel endil on arusaamine oma pikaajalistest tuleviku võimalustest, on see fakt otsustav selle üle, kas surm on nende jaoks kahju ning õnnetus (Regan: 1983, 100-102).

3. Põhiargument taimetoitluse poolt

Jõudes järeldusele, et loomad kannatavad suurfarmides, nende heaolu rikutakse ja nende tapmine on vale, tekib küsimus, kuidas seda teadmist praktiliselt rakendada. Nagu varasemalt mainitud, on üks põhilisi põhjuseid, miks inimesed (täis)taimetoitlasteks hakkavad, soov lõpetada enda osalus loomadele kannatuste valmistamise protsessis. See on Waltersi järgi üheks põhiliseks argumendiks taimetoitluse poolt, see on olukord, kui inimene mõistab, et loomad, keda ta sööb, on päriselt kannatamisvõimelised.

Erinevad kogemused loomade vastasest julmusest või isegi sellest kuulmine võib šokeerida inimesi selleni, et muututakse teadlikumaks loomade suhtes ja luuakse teisi perspektiive nende suhtes. Tekib teadlikkus ja arusaamine, et nende ebavajalikele kannatustele kaasa

aitamine on ebasünnis, mis tekitab vastikust. See on argumendiks taimetoitluse poolt - toimub moraalne muutus, kus nähakse, et loomi ei ole vaja tarbetult kannatama panna (Walters: 2012, 33).

Walters toob välja selle, et keskmine liha tarbija ei tea, kust tema liha tuleb ja milline selle tootmisprotsess on. Põhjuseks võib olla ka see, et enamus inimesi peab palju töötama, et oma pere toita ning neil pole aega ega energiat mõelda toidule või sellele, kust see tuleb. Kuid on ka selge, et osa sellest, miks inimesed sellest ei tea, kuidas liha nendeni jõuavad on tahtlik teadmatuse. Suur osa inimestest teavad midagi sellest, milliseid kannatusi nende söömisvalik loomadele põhjustab, kuid ei soovi selle kohta rohkem midagi teada saada. Põhjustest olenemata, loomad keda inimesed söövad on muutunud meie jaoks nähtamatuteks, nende elud on meie omadest nii lahutunud, et me ei tunneta nendega enam isegi sugulust. Samuti võib tekitada selline loomade lahutatus inimeste elust sentimentaalsust, mis põhjustab kaastunnet näiteks Bambi saatusele, aga jätab ükskõikseks päris loomade kannatustele, kes tegelikult meie taldrikule satuvad (nagu ka hirved). Seetõttu taimetoitlased väidavad, et on vaja luua sild, mis ühendaks inimeste taju ja reaalsuse selle kohta, mis puudutab loomade kohtlemist ning moraalset kaastundlikkust nende kannatamisele. Inimesed peavad olema teadlikud nende kaassüüst selles ning leidma lahenduse, et sellega midagi ette võtta (Walters: 2012, 29). Walters keskendub küll üksnes liha tarbimisele, kuid tema väidetud on laiendatav ka teistele loomsetele produktidele nagu näiteks munad või piim.

Loomaõiguste ja eetikaga tegeleva filosoofi James Rachelsi järgi ei ole põhiargument seotud ühegi täpse teooriaga eetika olemuse kohta, kuid toetub ühele lihtsale põhimõttele, mida iga sünnis inimene aktsepteerib: on vale põhjustada valu, välja arvatud juhul, kui selleks on piisavalt hea põhjus (Rachels: 2004, 70-71). Valu põhjustamine on Rachelsi järgi lubatud kui see on tehtud hea eesmärgi nimel, kuid valu põhjustamine ilma hea põhjendusega tuleb taunida kui julmust. Kui julmus tuleneb ükskõiksusest kannatuste vastu või saadakse sadistlikku naudingut teiste kannatustest, see on midagi, mida iga sünnis inimene peab moraalselt taunitavaks (Walters: 2012, 34). Enamus liha, muna ja piimatooteid läänemaades tuleb suurfarmidest. Rachelsi vaate järgi suurfarmide loomad kannatavad kohutavalt, kuid ta peab ka nende väärkohtlemist üheks maailma suurimaks kannatuste põhjuseks (Rachels:

2004, 79). Samuti on selline kannatuste tekitamine ebavajalik, kuna inimesed saavad end lihtsasti toita taimsete toitudega, samuti ei ole maitsenauding, mida suurfarmides kasvatatud loomade kannatuste läbi saadakse, piisavalt tugev, et olla vastukaaluks ja moraalselt neutraliseerida seda kahju, mida me loomadele põhjustame. Iga kord, kui inimesed söövad loomseidprodukte, on nad kaasosalised selles julmuses, mida loomad peavad taluma suurfarmides ja tapamajades. Rachels järeldeb sellest, et taimetoitlus on põhimõtteline alus moraalseks sündsuseks ning vastuseisuks sellele, kuidas toiduks kasvatatavaid loomi koheldakse (Walters: 2012, 34).

Seega on üheks argumendiks, miks peaks valima taimetoidulise (või ideaalis täistaimetoidulise) dieedi, eetiline vaatepunkt, et loomsete produktide tootmine põhjustab loomadele kannatusi ning see on eetiliselt väär. Enamus inimesi, kes saavad teada, kust ja millisel viisil loomsed produktid toidulauale jõuavad, tunnevad loomade kannatustele kaasa. See tuleneb inimlikust empaatiast teiste kannatamisvõimeliste elusolendite vastu. Seetõttu hakkavad paljud inimesed taimetoitlasteks, et enda osalus loomade kannatamisprotsessis lõpetada.

4. Keskkonnakaitsest lähtuv argument

Keskkonna argument taimetoitluseks keskendub liha ja teiste loomsete produktide söömise keskkonnamõjudele, kuna liha ja muude loomsete toodete valmistamine paistab õhku väga suurtes kogustes kasvuhoonegaasi ning kasutab ära palju ressursse. Hiljutises uuringus selgus, et kui kõik inimesed maailmas hakkaks täistaimetoitlasteks, ehk loobuksid kõikidest loomsetest produktidest, siis kasvuhoonegaaside emissioonid, mis on seotud loomse toidutööstusega, langeksid 2050ndaks aastaks ligi poole võrra. 80% toidutööstuse kasvuhoonegaasidest on seotud loomatööstusega (Conservation Magazine: 2016).

Keskkonnakaitsega seotud taimetoitluse vaate põhiliseks argumendiks on, et looduslikud ressursid, mis saavad kahjustada suurfarminduse tagajärjel, peaksid olema inimeste poolt hinnatud, kas nende endi pärast või nende tähtsuse pärast meile ja seetõttu peaksid inimesed olema taimetoitlased. Arvestades seda, kuidas liha (ja muid loomseidprodukte - K.P.) praegu toodetakse, peaks see olema normatiivne või isegi moraalne kohustus (Walters: 2012, 119).

Ka selle argumendi puhul ei hakka ma detailselt arutlema selle üle, miks täpsemalt on keskkonna kaitsmine moraalselt vajalik, kas keskkonda tuleb hoida seetõttu, et ta omab sisemist väärtust, või kas me peame keskkonda hoidma selle pärast, et meil on kohustus seda teha tulevaste põlvete jaoks. Oma töös ma käsitlen keskkonna kaitsmise tähtsust aksioomina.

4.1. Suurfarmindusega tekkiv keskkonnakahju

Inimesed söövad sadu miljardeid loomi aastas, kõikidele nendele loomadele antakse rohkelt sööta, et nad kiiresti kogukaks kasvaks, seega väljutavad nad ka suures koguses sõnnikut. Keskmise 500 kilogrammise nuumhärge toodab 24 tunni jooksul 21 kilogrammi sõnnikut. Ülemaailmselt liha ja piimakarjad toodavad miljard tonni sõnnikut aastas, 60 000 pealine kanala toodab 82 tonni sõnnikut ühes nädalas. Nädala jooksul 2000 siga toodavad 27 tonni sõnnikut ja 32 tonni uriini. Seega kõike arvesse võttes, toiduks kasvatatavad loomad toodavad veidi üle 2 miljardi tonni tahket ja vedelat sõnnikut iga aasta, mida on kümme korda rohkem inimeste toodetud fekaalidest selle aja jooksul. Seega suurfarmides loomade kasvatamisega

kaasneb sadu miljoneid tonne sõnnikut ja uriini aastas. Seda koguneb kiiremini, kui on võimalik kasutada väetisena, mis oli traditsiooniline viis sõnniku kasutamiseks enne suurfarme. Kuigi loomadele söödetakse suurtes kogustes antibiootikume, on bakterite kontsentratsioon sõnnikus siiski suur ning seetõttu ei ole saadud sõnnik suures osas väetisena kasutatav (Walters: 2012, 119 - 120).

Loomfekaalidele puudub range järelvalve, seaduste puudus on aktiivselt julgustatud lihatööstuse lobitööliste poolt. See aitab suuresti kaasa maa ja vee reostusele. Fekaalid, mida hoiustatakse ladustuslaguunides, imbuvad maasse. Sõnnik, mida põllumaadele ja väljadele väetiseks pannakse muutub lahustuvaks ammoniaagi ja nitraadi ühenditeks, mis lahustuvad kaevudesse, põhjavette, ojadesse ja jõgedesse. Kui sõnnik puutub kokku voolava veega, kiirendab see vetikate vohamist, mis oma korda hapnikuvaesestab vett, selle tagajärjel elu vees hävib. Mitte ainult maismaal suurfarmides kasvatatavad loomad ei ole põhjuseks fekaalireostusele, vaid ülitihedalt asustatud kalatööstuse puurid rüvetavad vett. Näiteks puurides kasvatatav lõhe Šotimaa rannikul reostab rannikuvett jäätmetega, mis on võrdne 8 miljoni inimese poolt toodetud fekaalidega (Walters: 2012, 120).

Fekaalireostus pole ainus viis, kuidas veeressursid ammenduvad. Lihatööstus on suurim vee kasutaja USA-s. 80 protsenti riigi veekasutusest on tagasiviidav loomasööda kasvatuseks või tarbitav loomade endi poolt. Umbes 9500 liitrit vett läheb vaja, et toota 500 grammi loomaliha. Seda on umbes 15 korda rohkem kui on vaja 500 grammi jahu, riisi või odra kasvatamiseks. Rohkem vett läheb selleks, et toota hamburgerit, kui keskmine inimene joob nelja aasta jooksul (Walters: 2012, 121).

Veereostus- ja ammendatus on paratamatus, kui loomi peetakse suurfarmides, kuid kannatab ka maismaa. Lihatööstus on sõltuv põllumajandustööstusest, kes kasvatavad suurtes kogustes soja, maisi ja teisi vilju, mis on vajalik loomade kasvatamiseks. Põllumajandustööstus on omakorda sõltuv sünteetilistest väetistest, pestitsiididest ja putukamürkidest, et toota palju saaki piisavalt, et vajadusi rahuldada, seetõttu ujutatakse maa üle kemikaalidega. Ei lähe kaua, kuni kemikaalidest läbiimbunud maa enam kasutuskõlblik pole ja huumus ära kaob. Huumus tekib aga väga aeglaselt, olenevalt piirkonnast ja kliimast võib kuluda umbes 200 kuni 1000 aastat, et tekiks 2,5 cm huumuskihti. Seega on paratamatu see, et mida rohkem põllumaad

kasutatakse, seda rohkem põllumaad vajatakse. Seetõttu muudetakse USA-s üks aaker metsamaad tööstuslikuks põllumaaks iga viie sekundi tagant (Walters: 2012, 121).

Seega on ilmselge, et põllumaad, metsad ja vesi saavad kahjustada suurfarminduse tõttu. Hiljuti on keskkonnakaitsjad hakanud hindama ohtu, mida suurfarmitööstus tekitab atmosfäärile. Suurte metsa maha võtmiste käigus lihaloomade kasvatamise jaoks Ladina-Ameerikas ja Aafrikas põhjustatakse süsinikdioksiidi kasvu, selle gaasi, mis on süüdlaseks kasvuhoone-efekti tekkes. Lisaks eritavad kariloomad suurtes kogustes metaani, mis on samuti kasvuhoonegaaside põhjustajaks. Keskkonnakaitse Agentuur hindab, et maailmas kasvatatavad kariloomad on põhjuseks veerandile inimeste poolt tekitatud metaaniemissioonidest ning metaan on 24 korda potentsem kasvuhoonegaas kui süsinikdioksiid (Walters: 2012, 123).

Lisaks sellele, kuna suurfarmindus toetub suuresti põllumajandustööstusele, siis lihasöömine, eriti loomaliha söömine, aitab kaudselt kaasa suurtes kogustes süsinikdioksiidi-kiirgavate fossiilsete kütuste kasutamisele, mis on vajalikud põllumajandustööstuse masinate kasutamiseks, samuti selleks, et transportida vili põllult turustajateni. Lisaks sellele on kõige kasutatum lämmastikväetis, mida kasutatakse lihaloomade maisi kasvatuseks ammoniaaknitraat, see on samuti fossiilkütuse produkt, mis põhjustab kasvuhoone efekti teket (Walters: 2012, 123).

Waltersi poolt kirja pandud väidetele ning ka väitele, et intensiivne loomakasvatus tekitab suurt keskkonnakahju, leiaks kindlasti vastuargumente, kuna näiteks leidub ka isegi nii äärmuslikke vaateid, mille järgi kasvuhoonegaasid ei põhjusta keskkonnale ja loodusele mingit mõju. Oleks võimalik ka uurida erinevaid keskkonnaalaseid uurimustöid, et otsida, kas väite, et intensiivne loomatööstus põhjustab suureulatuslikku keskkonna reostust, leidub vastuväiteid. Aga jällegi, kuna mul puudub selleks vastav pädevus ning see väljuks käesoleva töö mahust, ei hakka ma seda selles töös tegema.

Seega on loomatööstuse üheks moraalselt vääraks küljeks ka looduse ja keskkonna laialdane hävitamine ja reostamine. See on järgmiseks argumendiks selle kohta, miks oleks eetilisel põhjal valideerida taimetoitumuslik dieet.

II OSA: TÄIENDAVALD ARGUMENDID TAIMETOITLUSE KASUKS

Lisaks kannatustele ja kahjule, mida loomadele ja keskkonnale suurfarmindega tekitatakse, on moraalselt taunitav üldine vaade, et loomi võib eksploatada ja tappa.

Loomade söömise teemale keskendub sotsiaalpsühholoog Melanie Joy sõnul valitseb ühiskonnas ideoloogia, mida ta nimetab karnismiks. See on enamuse kultuuridesse juurdunud ideoloogia, mille kohaselt nähakse loomsete produktide söömist paratamatusena, mitte valikuna, mis põhjustab seda, miks me klassifitseerime osad loomad söögiks, süües sigu, lehma ja kana, aga armastades koerasid, kasse ja muid koduloomi (Joy: 2016). Seepärast on ka raske inimestele selgeks teha, et loomadele kannatuste põhjustamine ja nende eksploateerimine, selleks, et neilt mingeidprodukte saada, on vale. Loomade liha ja nende keha poolt toodetavate produktide nagu piima ja munade söömine on enamus kultuurides tavaline. Karnistliku ideoloogia taga peitub suuresti inimeste teadmatus. Kuid üha enam inimesi mõistavad, kust loomsed produktid tulevad ja miks on loomadele kannatuste tekitamine ja nende eksploateerimine väär. Sellega on seotud ka arusaamine, et inimene saab elada ka ilma loomsete produktide tarbimiseta, et taimisel toidul põhinev dieet on inimese jaoks piisav ja tervist edendav toitumisviis.

Selle töö osas toon ma lisaks suurfarmindega seotud eetilistele probleemidele esile teisigi, taimetoitluse ja täistaimetoitluse kasuks rääkivaid argumente.

5. Spetsiesism

Spetsiesism (ehk liigirassism) on omaenda liigi liikmete huve soosiv ning teiste liikide liikmete huve eirav eelarvamus või kallutatud hoiak (Singer: 2002, 6).

Seega spetsiesism tähendab diskrimineerimist loomade suhtes, mille aluseks on arvamus, et inimesed on loomade suhtes ülemuslikud. Usun, et see on üheks põhjuseks, miks on ühiskonnas levinud arusaam, et loomade ära kasutamine on normaalne ja loomulik.

Ajaloos tagasi vaadates leiab veel mitmeid teatud ühiskonnagruppi kuuluvaid inimesi, keda on diskrimineeritud selle tõttu, kes nad. Varem ühiskonnas represseeritud gruppideks on näiteks mustanahalised, orjad, naised, tänapäeval ka näiteks LGBT³ gruppi kuuluvad inimesed. Tänapäeval on teistega võrdsed õigused saanud naised, mustanahalised, enam ei peeta orjasid, üha enam hakatakse aktsepteerima ka LGBT kommuuni kuuluvaid inimesi. Seetõttu tekib küsimus, et miks ei lõpetata loomade diskrimineerimist selle pärast, kes nad on. Miks ühiskond ei mõista, et seetõttu, et loomad ei kuulu inimliigi sekka, ei ole õige neid eksploateerida ega inimestest alamateks pidada?

Selles peatükis annan ülevaate sellest, miks spetsiesism on vale.

5.1. Erinevad vaated spetsiesismile

Loomade heaolust rääkimisel tuleb esile kaks põhilist vaadet: utilitarism ja õiguste põhine vaade. Mõlemad vaated taunivad (erinevatel alustel) spetsiesismi.

5.1.1. Utilitarism

Utilitarismi järgi tuleb põhiliselt arvestada naudingute maksimeerimise ning valu vähendamisega kõigi puhul, kes mingitest tegevustest mõjutatud on. Utilitaristid hõlmavad

³ Lesbide, geide, biseksuaalsete, transseksuaalsete kommuun.

kõik tundlikud olendid, kes on kannatamisvõimelised, oma kalkulatsiooni, et otsustada, millised tegevused on nende suhtes õiged ja millised mitte. Kui mingi tegevus põhjustab rohkem kannatusi kui naudinguid nendele, kes on sellest tegevusest mõjutatud, siis on selle tegevuse tegemine eetiliselt vale, olenemata sellest, kas kannatajaks või naudingu saajaks on mullamutt või inimene (Gruen: 2011, 34). Utilitaristid on näiteks Peter Singer, Jeremy Bentham ja Henry Sidgwick. Singeri vaateid avan ma spetsiesismi selgitamiseks laiemalt järgmises alapeatükis.

Benthami järgi moraalse võrdsuse idee järgi tuleb iga olendi huvid ja teda mõjutavad tegevused arvesse võtta ja pidada sama tähtsaks nagu kõigi teiste omad. Seetõttu lootis ta, et kunagi tuleb päev, kuna loomariik saab endale õigused, mis nendelt türrannia teel ära võeti. Ehk ühel päeval tuleb aeg, kui inimesed mõistavad, et ükski põhjus ei ole piisav, et põhjendada tundlike olendite hülgamist saatusele (Singer: 2002, 7). Benthamilt tuleneb ka kuulus spetsiesismi kritiseeriv lause: Küsimus pole selles, “Kas nad suudavad arutleda?” ega “Kas nad suudavad rääkida?”, vaid “Kas nad suudavad kannatada?”.

Henry Sidgwicki järgi ei ole ühe indiviidi hüve tähtsam Universumi omast või kellegi teise omast. Selle võrdsuspõhimõtte järgi meie suhtumine teistesse ja meiel valmidus nende huvisid arvesse võtta ei põhine sellel, millised nad on või millised on nende võimed. Mida meie mure, huvitatus ja arvesse võtmine meilt nõuab võib varieeruda selle olendi karakteristikute järgi, kes meie tegevusest mõjutatud on. Näiteks huvitatus sigade heaolust ei nõua rohkem, kui seda, et me jätame nad teiste sigadega kohta, kus neil on adekvaatne söök ning ruumi vabalt joosta (Singer: 2002, 5).

5.1.2. Õiguste vaade (*rights view*)

Õiguste vaate järgijaks on Tom Regan. Õiguste vaate järgi ei ole õige kohelda loomi (inimesi ja teisi loomi) kui eesmärke millegi jaoks, vaid tuleb kohelda igat indiviidi austusega. Regani järgi ei tuleks vaadata igat juhtumit eraldi ja otsustada naudingu, valu, frustratsiooni ja rahulolu põhjal, kas tegu on õige või väär. Loomade puhul ei ole väär kannatamine, valu või kaotus, Regani järgi on väär on süsteem, mis laseb vaadata loomi kui ressursse meie jaoks. Regani järgi on kõik normaalsd täiskasvanud inimesed ja teised loomad “elu subjektid”, kellel

on sisemine väärtus ja neid peab austusega kohtlema. Elu subjektid on entiteedid kompleksete vaimsete eludega, kel on taju, ihad, uskumused, mälestused, eesmärgid ja vähemalt minimaalne taju tulevikust. Seega nende indiviidide elud on nende jaoks olulised ja see on aluseks nende väärtusele ja sellele, miks neil on õigused (Gruen: 2012, 36-37). Sisemine väärtus on midagi, mida elu subjektid omavad, olenemata liigist (*species*).

Regani järgi on vaade, et kuna loomad ei ole inimesed ja nad ei ole osa meie liigist, ei ole neil õigusi, väär. Sellel, et loomad ei kuulu *Homo sapiensi* liiki, ei ole mingit moraalset tähtsust, kõik, mida see meile ütleb, on, et mõned entiteedid (inimesed) kuuluvad ühe bioloogilise liigi alla, samas kui teised entiteedid (näiteks hundid) kuuluvad teise bioloogilise liigi alla. Kuid kes millise liigi alla kuulub, ei ole moraali üle mõeldes relevantne (Regan: 2003, 99).

Õiguste põhise vaate järgi on väär pidada loomi tühisteks, näha neid kui abstraktseid, identiteedita olendeid, kuid seda just loomade põllumajandustööstus teebki. Ei ole moraalne selline loomade muutmine tooraineks ja produktiks, mille tõttu loomaksvataja head äri teeb. Loomadele tuleb anda mingisugune moraalne kaal, moraalne staatus, et neid ei nähtaks enam kui eesmäärke inimese jaoks. Loomade ekspluateerimine, nendelt liha, munade, piima või muude produktide saamine on vale, kuna nii kasutatakse loomasid kui eesmäärke inimese jaoks.

5.2. Singeri vaade spetsiesismile

Spetsiesismi teemat avab ja selgitab minu arust hästi ja ilmekalt Peter Singer teoses "Animal Liberation". Singer alustab spetsiesismi selgitamist kaugemalt, rääkides alguses, miks on valed rassism ja seksism ning leides rassismi, seksismi ja spetsiesismi taga ühe põhimõtte.

Rassistid rikuvad võrdsuse printsiipi, andes suuremat kaalu enda rassi liikmete huvidele, kui on vaja valida enda huvide ja teisest rassist inimeste huvide vahel. Samamoodi spetsiesistid lasevad enda liigi huvidel kõrvale lükata teiste liikide liikmete suuremaid huve. Muster on mõlemal puhul samasugune (Singer: 2002, 9).

Kui 1700ndatel aastatel hakkasid feministide eelkäijad rääkima naitse õiguste kaitsest, peeti naistele meestega võrdsuse õiguste andmist naeruväärseks. Filosoofiaprofessor Thomas Taylor

kirjutas satiirilise töö, kus naeruvääristas naistele õiguste andmise argumente, võrreldes seda ideed “elajatele õiguste andmisega”, kuna kui naistele õigused anda, siis võiks need tema arvates anda ka loomadele, seega pidas ta mõlemaid ideid täiesti absurdseks (Singer: 2002, 1).

Kuid kuidas kaitsta naiste õiguste ideed Tayloriga vastu? Singer ütleb, et üks viis kuidas sellele vastata on see, et võrdsust meeste ja naiste vahel ei saa laiendada loomadele. Naistel on õigus hääletada, kuna nad on võimelised tegema ratsionaalseid otsuseid tuleviku kohta nagu mehed, aga koerad ei ole võimelised hääletamise tähtsusest aru saama, seega ei saa neil olla õigust hääletada, loomulikult leidub selliseid ilmselgeid erinevusi inimeste ja loomade vahel veel. Seega saab öelda, et meestel ja naistel peaksid olema võrdsed õigused, kuid kuna inimesed ja loomad on erinevad, siis ei tohiks neil võrdsed õigused olla (Singer: 2002, 1-2). Singeri sõnul on selline arutluskäik Tayloriga analoogia vastamiseks teatud määral õige, kuid see ei ole piisav, kuna ilmselgelt on suuri erinevusi inimeste ja loomade vahel ja need erinevused tekitavad erinevusi õigustes mis kummalgi on. Sellest faktist ei tulene aga, et seetõttu saab piirata võrdsuse printsiibi laiendamist teistele loomadele. Võrdsuse aluspõhimõtte laiendamine ühelt grupilt teisele ei nõua võrdset või identset kohtlemist, vaid võrdset arvestamist. Inimeste ja loomade vahel on ilmselged erinevused, kuid kui minna sügavamale võrdsuseküsimusse, selgub, et ei ole midagi absurdset idees, et võrdsuse põhiprintsiip kehtib ka “elajatele”. Me paneme pahaks diskrimineerimist kedagi kellegi rassi või soo alusel, kuid saab näha, et seisaksime kõikuval pinnasel, kui võrdsuse põhimõtete alusel eitada, et pahaks saab panna diskrimineerimist ka loomade puhul (Singer: 2002, 2-3).

Inimesed erinevad kui individid, kuid ei ole mingit erinevust rasside ja sugude vahel *per se*, kuna ainult sellest faktist - kas inimene on mustanahaline või naine, ei saa tuletada midagi selle inimese intellektuaalsete või moraalsete võimete kohta. Seetõttu on rassism ja seksism valed. Kuid siiski, võrdsuse taotlemine ei tohiks oleneda intelligentsusest, moraalsest võimest, füüsilisest tugevusest või sarnastest asjaoludest. Võrdsus on Singeri vaate järgi pigem moraalne idee, mitte faktiväide (Singer: 2002, 4).

See tähendab, et faktist, et kas keegi on naine, mees, mustanahaline, suuremate või väiksemate intelligentsete võimetega, inimene või mitte, ei saa tuletada seda, et neid peaks erinevalt kohtlema.

Põhiline on arvestada entiteetide huvidega, mis need ka ei oleks ning see võrdsuse printsiip peab olema laiendatud kõigile entiteetidele, olenemata sellest, kas nad on mustanahalised või valged, mees- või naissoost, inimesed või loomad (Singer: 2002, 5). Spetsiesism, mis on analoogiline seksismile ja rassismile, tuleb samuti hukka mõista, kuna kui suurema intelligentsuse omamine ei anna õigust ühel inimesel kasutada teist enda huvides, siis kuidas saab see anda õiguse kasutada loomasid sama eesmärgi nimel? (Singer: 2002, 6).

5.3. Vastuargument spetsiesismile

Spetsiesismi kaitseks on mõned autorid samuti proovinud argumente esitada. Näiteks L. Francis ja R. Norman väidavad, et leidub tugevaid aluseid selleks, miks me anname inimhuvidele rohkem kaalu kui loomade omadele, näiteks, et inimesed omavad inimestega teatud suhteid (*relations*), mida loomadega ei omata (Francis, Norman: 1975, 508).

Näiteks arutlevad nad selle üle, et vaimsed võimed ja kogemused vastsündinud laste puhul on limiteeritud ja isegi halvemad kui mõningate loomade puhul. Kuid inimestel on beebidesse emotsionaalne kiindumus ning nendelt elu võtmine põhjustaks suurt emotsionaalselt stressi lapse lähisugulastele (Francis, Norman: 1975, 600).

Samuti toovad nad argumendiks selle, et Downi sündroomiga või väga raske vaimse puudega inimesed (kelle vaimsed võimed ei ole sellised, nagu tavalisel inimesel), omavad siiski huvisid, mida peab arvestama samal viisil, nagu teiste inimeste oma; nad omavad ka samu inimlikke karakteristikuid. Seega omistavad autorid inimlike karakteristikute omamisele moraalse kaalu (Francis, Norman: 1975, 602-603). Autorid võtavad arvesse ka seda, et osad loomad võivad inimlikke karakteristikuid omada, näiteks šimpansid suudavad inimestega suhelda viipekeele teel; kuid nende arvates ei muuda fakt, et šimpansid suudavad inimestega suhelda vääraks kanade, lehmade, lammaste ja sigade söömise, kuna isegi, kui faktid näitavad, et primaatidele peaks andma kõrgema moraalse staatuse, siis ei peaks sellest tulenema, et me peaks seda tegema enamuste loomaliikide puhul. (Francis, Norman: 1975, 603-604).

Autorid väidavad ka seda, et meie kohustused teiste inimeste ees on tugevamad kui loomade ees, kuna me omame suhteid teiste inimestega, mis erinevad suhetest loomadega. Nad

väidavad inimsuhete prioriteetsuse valguses, et inimhuvid mängivad inimese jaoks moraalselt tähtsamat rolli, mida loomadel ei ole.

Näiteks kommunikatsioon - mis tekib juba varakult lapse ja ema vahel. Autorid väidavad, et ka loom ja inimene saavad mingil moel suhelda, kuid enamasti ei toimu looma ja inimeste vahel otsest kontakteerumist, seda enamasti bioloogiliste takistuste tõttu. Kommunikatsioon ise on väärtus, mida tuleb hoida, entiteedid annavad suurema kaalu nende huvidele, kellega nad omavad suhteid, nagu näiteks kommunikatsioon, kui nende huvidele, kellega need suhted puuduvad (Francis, Norman: 1975, 609-610).

Samuti toovad Francis ja Norman välja, et inimestel ei saa loomadega olla majanduslikke suhteid ega poliitilisi suhteid. Samuti omavad inimesed perekondlikke suhteid, millel on moraalne kaal. Looma ja inimese perekondlik suhe ei saa autorite arvates olla täiuslik, kuna suhe on ühepoolne, inimene vaid kaitseb looma ja hoolitseb ta eest (Francis, Norman: 1975, 610-613).

Kommunikatiivsed, majanduslikud, poliitilised ja perekondlikud suhted on laialt levinumad inimeste seas kui loomade ja inimeste vahel, mistõttu on inimeste huvidel rohkem kaalu kui loomade omadel ning meil ei saa olla lähedasemaid suhteid loomadega (bioloogilistel ja psühholoogilistel põhjustel, kommunikatsiooni puudumisel või selle limiteerituse tõttu) (Francis, Norman: 1975, 615).

Seega kaitseb Francise ja Normani vaade antropotsentrismi. Paljud autorid argumenteerivad, et antropotsentrism on vale, kuna see omistab ainult inimestele moraalse seisuse ja sisemise väärtuse, öeldes, et inimesed on kõrgema väärtusega, kui ülejäänud organismid. Nagu ka eelnevast spetsiesismi avamisest välja tuli, on sellisele vaatele palju kriitikat.

Seega Francise ja Normani argumentatsiooni baasiks on inimhuvid, argumenteerides, et kuna inimene ei saa loomaga suhelda, aga inimesega saab, inimene saab inimesega luua majanduslikke, poliitilisi ja muid suhteid, aga loomaga ei saa, siis seetõttu on inimesed "võrdsemad" kui ülejäänud loomad. Selline "spetsiesismi õigustamine" toimub jällegi antropotsentrilisest vaatepunktist, väites et inimhuvid on tähtsamad kui looma omad, või et inimlikud karakteristikud on need, mis teevad inimese looma üle üliluslikuks. Seetõttu ei ole

selline spetsiesismi õigustamine õigustatud, kuna see rõhutab jällegi mingeid omadusi, mis inimesed omavad, aga loomad mitte ja millest saaks tuletada, miks me võime enda liiki loomade üleselt eelistada.

Loomale kahju tekitamine ja nende tapmine ei ole õigustatav sellega, et nad ei suuda meiega suhelda, või et nad ei suuda inimese kombel käituda ja mõelda. Loomadel on minu arust enda ümbrus, enda omakeskne maailm, milles nad elavad ning seetõttu, et see inimese omast erineb, ei anna inimesele õigust ennast looma suhtes ülevamaks pidada, pidada nende loomust, instinkte ja emotsioone millekski, mida võib piirata ainult selle tõttu, et nad on loomad ja et nad ei saa suhelda inimestega nagu inimesed saavad, või luua selliseid suhteid, nagu inimene inimesega saab.

Seetõttu on spetsiesism vale ning sellest saab järeldada, et loomade ära kasutamine ja tapmine on väär, millest tulenevalt on väär ka loomsete produktide söömine. Seega on üheks argumendiks, taimetoitluse ja täistaimetoitluse kasuks seotud sellega, et väär on pidada loomade huvisid ja õiguseid inimese omast väiksemat tähtsust omavateks.

6. Curnutti “uus argument” taimetoitluse poolt

Jordan Curnutt kritiseerib varasemat taimetoitluse kohta käinud arutelu, kuna tema arvates ei ole sellega lahendatud olulisi probleeme. Tema arvates ei ole utilitaristlik teooria, õiguste põhine teooria, kannatusi rõhutav teooria lahendanud probleeme. Curnutt loob seetõttu alternatiivi traditsioonilistele lähenemistele, mis väldib eelnevate teooriate moodi ummikusse jäämist, väldib vastuväiteid ja põhjendab moraalseid argumente loomade söömise lõpetamiseks. Curnutti “uus argument taimetoitluseks” ei toetu teooriatele näiteks kasulikkuse kalkulatsioonidest ja õiguskontseptsioonidest (Curnutt 1997: 153).

Utilitarism Curnutti järgi ei toimi, kuna utilitarism seisneb kasulikkuse maksimeerimises, siis Curnutt toob välja, et loomade söömine on utilitarismi järgi justkui nõutav. Nimelt on väidetud (näiteks Roger Crisp), et kuna loomad, kes ei ole suurfarmides kasvanud, on elanud tasuvat elu ja inimesed saavad loomade söömisest maitseelamuslikku naudingut ja teisi positiivseid vaimseid seisundeid, siis taimetoitlus paneks sellele piiri. Seetõttu kasu maksimeerimise jaoks oleks loomade kasvatamine ja söömine sellistes oludes utilitaristlik kohustus. Utilitaristlik teooria vajaks paljude entiteetide positiivsete ja negatiivsete vaimsete seisundite võrdlemist. Seetõttu on utilitaristlik vaade taimetoitlusele nõrk (Curnutt: 1997, 154).

Õiguste-põhise vaate tuntuimaks järgijaks on Tom Regan. Regan omistab loomadele elusubjektiks olemise omaduse ning sisemise väärtuse. Selle vaate üks tagamõte on see, et loomade tapmine toiduks, olgu see tehtud valutult ja looma elukvaliteedist olenemata, on nende väärrika kohtlemise rikkumine, kuna see kasutab loomi kui vahendeid meie enda huvide rahuldamiseks. Seetõttu on taimetoitlus moraalselt nõutud (Curnutt: 1997, 154). Kuid praktilises võtmes põhjustab selline vaade mitmeid küsimusi, mis täpselt on sisemine väärtus, mis on õigused, kuidas lahendada konflikte, mis tekivad õigustest rääkides? Seetõttu on ka õigustepõhine vaade liialt teoreetiline ning sisaldab mitmeid lahendamata küsimusi (Curnutt: 1997, 155).

Curnutti järgi peab argument taimetoitluse jaoks olema iseseisev, vastuoluvaba, stabiilne ja kindel (Curnutt: 1997, 154-155). Curnutti “uus argument” ei toetu kasulikkuse (utilitaarsusele), õiguste, kannatuste teooriatele. Curnutti argumendi järgi on tapmine kahjustav ja seetõttu moraalselt vale, olenemata sellest, kas loomade õiguseid rikutakse, kas põhjustatakse valu ja kannatusi või kas ebaõnnestus mõnd kasulikkuse kontseptsiooni maksimeerida (Curnutt: 1997, 156). Tema argumendi järgi on loomade tapmine ja söömine vale, kuna kahju põhjustamine on *prima facie* moraalselt vale ning loomade tapmine ja söömine läheb sellega vastuollu.

- 1) Kahju põhjustamine on *prima facie* vale.
 - 2) Loomade tapmine põhjustab neile kahju.
 - 3) Järelikult loomade tapmine on *prima facie* moraalselt vale
 - 4) Ekstensiivseks loomade söömiseks on vaja loomi tappa.
 - 5) Seetõttu loomade söömine on *prima facie* moraalselt vale.
 - 6) Loomade söömise väärus ei ole ümberlühkav.⁴
 - 7) Seeõttu loomade söömine on *ultima facie* moraalselt vale
- (Curnutt: 1997, 155).

Uus argument ei sõlgu praegustest või võimalikest loomade kasvatamise (inimtoiduks) meetoditest, pole vahet, kuidas seda tehakse, kuna miljonitele tarbijatele loomsete produktide tootmine põhjustab loomade tapmist.⁵ (Curnutt: 1997, 165). Kuna Curnutti uue argumendi järgi tuleneb loomade söömise väärus loomade tapmise väärusest, tuleb luua ka otsene seos loomade tapmise vääruse ja loomade söömise vääruse vahel.

Seega kui lähtuda sellest moraalselt argumendist, et loomade tapmine on vale *prima facie* ja põhjustab neile kahju, tuleb luua side argumendiga selle kohta, et loomade (ja loomsete produktide) söömine on samuti *prima facie* moraalselt vale.

⁴ Loomade söömise vääruse ümberlühkamatus tuleneb analüüsist, milles Curnutt kaalub vastuargumente loomade söömise väärusele ning jõuab järelduseni, et ükski neist ei ole piisav, et tõestada vastupidist.

⁵ Seega ka nende heaolu huvide lõppemist. Vt peatükki 2.3.

Moraalsed toimijad⁶, kes tapavad loomi, teevad tegevust, mis on *prima facie* vale. Kuid paljud inimesed, kes loomi söövad, ei tapa loomi ise. Seda esile tuues tahab Curnutt näidata, et loomade tapmise väärus kandub üle ka nendele moraalsele toimijatele, kes küll ise loomi ei tapa ja seega neile ise *prima facie* kahju ei tekita, kuid kes söövad nende surnud loomade kehaosaid, keda tapamaja töötajad selleks tapsid. Esmalt toob Curnutt esile suurfarminduse väärust, kuna suurfarminduses toodetu ostmine ja tarbimine aitab seal moraalselt väärale tegutsemisele kaasa ja toetab seda (Curnutt:1997, 164).

Lääne-Washingtoni Ülikooli filosoofiaprofessori Hud Hudsoni sõnul Curnutti idee, et loomsetest produktidest loobumine vähendab tapetavate loomade arvu, ei tööta, kuna see põhineb empiirilisel väitel, et inimesed, kes hoiduvad loomade söömisest, muudavad midagi suurfarminduses kui jätkuvas tegevuses. Tema sõnul on majanduslik fakt see, et ühe inimese loobumine loomade söömisest ei mõjuta lihatööstust mitte mingil moel, kuna ühe inimese rahalise panuse kaotus ei säästa ühegi looma elu, ega põhjusta ärile mingisugust tagasilangust. Seega taimetoitlaseks hakkamine ei mõjuta kuidagi vale ja väärat käitumist, mida tulevikus loomadele põhjustatakse (Curnutt: 1997, 164-165).

Kuid empiirilised tõendid räägivad minu arust vastupidist. Näiteks 2007. aastal USAs kasvatati ja tapeti toiduks 9,5 miljardit maal elavat looma ning need numbrid olid tõusuteel aastast aastasse juba kümnendeid. Kuid tänaseks on aastased numbrid kahanemas ning 2014. aastal tapeti toiduks 9,1 miljardit maal elavat looma, seega ligi pool miljardit looma vähem - ning seda hoolimata USA üldise populatsiooni kasvust (Shapiro: 2016). See mõjutab ka lihatööstuse tulevikku üldiselt. Finantsanalüütikud soovivad investoritel tõsiselt mõelda, enne kui paigutada raha lihatööstuse aktsiatesse, kuna liha tarbimine on stabiilselt languses (Street Authority: 2016). Samuti on langus lehmapiima tarbimises. Ühe uuringu järgi on mandlipiima müük tõusnud 250% viimase viie aasta jooksul, samas kui lehmapiima turg teenis ühe miljardi võrra vähem kasumit. Taimseid piimasid tootva firmaomaniku sõnul on selle põhjuseks kasvav number tarbijaid, kes taotlevad taimse dieedi järgimist. Selle väite tõestuseks on ka uuring, mille kohaselt pooled omnivooridest tarbivad taimseid alternatiivne tervislikel, maitseelistuste ja eetiliste põhjuste tõttu (Starostinetskaya: 2016). Erinevate

⁶ Moraalne toimija on indiviid, kel on suutelisus teha moraalseid otsuseid, omades arusaama õigest ja valest.

allikate andmed antud teema kohta võivad siinkohal erineda, seega ei saa ma tõsikindlalt väita, kellel on õigus.

Teiseks, loomade söömine on Curnutti järgi iseenesest vale. Võib arvata, et kuna loomade söömise juures on väär tapmine, mida sellega loomadele põhjustatakse, siis teiste poolt tapetud loomade söömine, ei ole iseenesest ei ole vale. Kuid Curnutti järgi on loomade söömine iseenesest vale. See on iseenesest vale samal põhjusel, miks on vale näiteks osta juutide koonduslaagris surnud inimeste nahast ja luudest tehtud lampe, või miks varastatud esemete ostmine on vale. Inimene, kes sööb loomi või ostab lampe Auschwitzist, toetab kellegi moraalselt väära tegevust, keegi saab sellest tegevusest kasu. Selline teguviis, eriti siis, kui moraalselt paremad alternatiivid on olemas, mitte ainult ei näita toetust moraalselt kurjale tegevusele, vaid see inimene ise osaleb selles kurjuses. Seega saab öelda, et see, kes nõustub väära tegevusega ja teeb selles kaasa, kes saab kasu teise elementaarse heaolu huvide rikkumisest, teeb midagi sellist, mis on tõsiselt moraalselt väär (Curnutt: 1997, 166).

6.1. Vastuargumendid loomade söömise väärusele

Loomade söömise *prima facie* väärust saab proovile panna mitme vastuargumentide esitamisega, kuid Curnutti järgi ei tõesta ükski vastuargument, et loomade söömine ei ole moraalselt vale. Curnutti järgi on neli alust, mida saab kasutada loomade söömise vääruse ümber lükkamiseks: 1) traditsionaalne-kultuuriline 2) esteetiline 3) mugavus 4) toitumine (Curnutt:1997, 167). Minu käsitluse järgi laienuks Curnutti vastuargumentide ümberlükkamine lisaks loomade söömise väärusele ka teistele loomade kehade poolt toodetule (nagu piim ja munad).

- 1) Inimesed söövad loomi, kuna neid on selliste toitumisharjumustega kasvatatud, mida saab näha generatsioonide kaupa. Loomade söömine on sotsiaalne tava, mis on tugevasti kinnitatud modernsesse kultuuri. Nii orjus, naiste rõhumine, rassism kandsid kunagi seda staatust, kuid praeguseks on vähesed, kes nende tegevuste moraalse õigsuse või vääruse üle otsustavad selle põhjal, kas tegu on sotsiaalse tavaga või ei. Orjus on väär, kuna see tähendab püsivat süütute inimeste ekspluateerimist, sundimist ja alandamist, mitte seetõttu, kuna see on praeguseks meie ühiskonnas lõpetatud. Fakt, et taval on traditsiooni kaal ja teatud koht mingis kultuuris, ei tähenda, et see tava ise on mingi moraalse kaaluga (Curnutt:1997, 167).

- 2) Loomade söömist peetakse paljude inimeste poolt esteetiliselt rahuldavaks. Loomade kehaosi saab valmistada ja tarvitada sadadel erinevatel viisidel. Kuid esteetiline atraktsioon teiste tavade puhul on üsna tähtsusetu nende moraalse hindamise seisukohast. Vana-Rooma keiser Elagabalus lasi väljale kokku tuua suure massi inimesi ainult selleks, et nad julmalt hukata ainult meeldiva efeketi tõttu, mida ta leidis nähes punast verd rohelisel murul. Või näiteks kui eksisteeriks õudusfilmid, mille sisu oleks filmida juhusliku inimese päris mõrva. Kõik mõistaks sellist filmi hukka, olenemata sellest, kas selle filmi režissöör on maailmakuulus ja geniaalne, või kas selles filmis mängib mõni suur staar (Curnutt:1997, 167).
- 3) Loomade söömise mugavus tuleneb suuresti kahes eelmisest faktorist. Levinud roll loomade söömisel ning selle silmapaistvus mitmekesistes sotsiaalsetes funktsioonides loomulikult ajendab vaba turu majanditel pakkuda liha üsnagi lihtsalt ja soodsalt. Kuid jällegi, see ei ütle midagi selle kohta, kas loomade söömine on moraalselt lubatud. Vähesed meist usuvad, et mugavus ja lihtsus mängivad rolli selle juures, kas teod on moraalselt õiged või väärad. Miks peaks see olema teisiti juhul kui loomi tapetakse eesmärgiga neid süüa? Argumendiks võib olla see, et erinevus seisneb selles, et inimhuvid mugavuse suhtes ning esteetiline nauding traditsiooniliselt kaaluvad üle loomade heaolu huvi ning huvi elada. Seda kuna loomade elu lõpetamine ja sellega ka nende heaolu huvide lõppemine ei arvata tõsine moraalne väärus olevat. Kuid miks arvatakse inimestel olevat nende mittevajalike huvide puhul moraalne prioriteetsus loomade kõige tähtsamate huvide üle? Ning miks ei loeta tõsist kahju loomadele suureks moraalseks probleemiks? Curnutt pakub välja, et inimestel kui liigil peab sellisel juhul olema mingisugune iseloomulik ja unikaalne omadus, millega seletada erinevust loomade ja inimeste kahju ja vääruste vahel. Kaks sellistes eristavat omadust mida arvesse võtta on ratsionaalsus ja keel. Kuid kui pöörduda seletuseks nende võimete poole, tekib koheselt kaks probleemi: esiteks, kumbki tunnus ei ole puudulik loomaliikide seas. Keegi ei väidaks tõsiselt, et inimbeebide liha maitse moraalselt lükkab midagi ümber, samuti ei väidaks keegi, et lapse heaolu huvide rikkumine ei ole tõsine moraalne väärus. Teiseks, miks see välja pakutud omadus mängib nii suurt rolli moraalses erinevuses? Ettepanek, et ratsionaalsus või kõnelemisvõime õigustavad nii suurt kohtlemiserinevust, mille järgi inimestele omistatakse suurim austus ja arvestamine, kuid lubab loomi tappa naudingut ja harjumuste põhjal tundub vägagi

ebausutav. Nõutavate võimete puudumine võib õigustada mingisugust erinevust kohtlemises, kuid mitte erinevust mis nõuab väärikat elu nendele, kel on soodsad võimalused, aga lubab häbistavat surma nendele, kellel need puuduvad (Curnutt:1997, 168).

- 4) Hiljutine arutelu taimetoitluses on keskendunud küsimusele, kas lihavaba dieet on adekvaatne inimtoitumise jaoks. Sellest tuleb juttu töö järgmises peatükis.

Curnutti järgi ei oma ükski eelnevatest vastuargumentidest piisavat põhjust, et ignoreerida loomade kahjustamise väärust, kuid kui mõni inimene peab enda heaolu säilitamiseks loomi siiski sööma, on see Curnutti argumendi järgi lubatud.

Seega loomade ja nende keha poolt toodetu söömine on moraalselt vale kuna loomi tapetakse, mis on Curnutti järgi *prima facie* vale ning seetõttu, kuna loomade kannatuste ja surma pealt teenitakse tulu. Loomade tapmine ja loomsete produktide söömine on *prima facie* vale. Erinevad ülaltoodud vastuargumendid ei suuda ümber lükata loomsete produktide söömise väärust. Sellest tulenevalt on moraalselt õige valida taimne toitumisviis.

7. Antropotsentristlik argument ehk taimetoiduline dieet kui inimesele sobivaim toitumisviis

Üheks suureks põhjuseks, lisaks eetilisele ja loomade kaitsmisele, miks inimesed taimetoitlasteks hakkavad, on see, et taimetoitus on inimesele sobivam ja tervislikum dieet kui loomseidprodukte sisaldav dieet. Näiteks Eesti Vegan Seltsi sõnul taimse toitumisega kaasneb väiksem küllastanud rasvade tarbimine, mis on seotud südamehaigustega, väiksem kolesterooli tarbimine, mis on seotud vähkkasvajate tekkega jne. Lisaks sellele kaasnevad ohud inimese tervisele veel liha käitlemise ja loomade kasvatamise käigus erinevate antibiootikumide ja hormoonide kasutamise näol.

Inimesed, kes on taimetoitlased antropotsentrilistel põhjustel võivad küll kaasa tunda suurfarmides kasvatatavate loomadele ja uskuda, et on moraalselt väär väärkohelda tundlikke entiteete, või võib olla ka vastupidi - inimene võib olla ükskõikne loomade suhtes ja mitte tunda mingeid moraalseid kohustusi nende ees. Aga kas nad on ühte või teistmoodi, põhiline fookus antropotsentrismilises taimetoitluses on argument, et loomsest toidust loobumine on inimesele kasulik, seega peaks me sellisest söömisviisist loobuma (Walters: 2012, 138).

Kindlasti tekib loomseidprodukte tarbival inimesel küsimusi, kas taimetoitus siiski on tervislik, kas see on piisav, et inimest hea tervise juures hoida, kas see on piisav katmaks inimese kõik toitumuslikud vajadused? Kuna, kui taimetoitus oleks toitumisviis, mida järgides inimene ei suudaks normaalselt elada ja funktsioneerida, kui see oleks tervist kahjustav, siis oleks vale seda nõuda, kuna inimene arvestab esmatähtsalt siiski endaga. Ja see on loomulik, kuna ka loom arvestab esmajärjekorras enda alalhoidmisega, enda jätkusuutlikusega. Kuid kas meie ühiskonnas juurdunud karnistlik ideoloogia hoopis kahjustab inimese tervist? Ning kas sellest faktist, et loomse toidu tarbimine mõjutab halvasti inimese tervist, saab taimetoitlust moraalselt nõuda?

7.1. Kas inimene on loomult omnivoor?

Taimetoitlusest rääkides, leiavad omnivoorid mitmeid vastuargumente sellele, miks inimesed ei peaks taimetoitlased olema, ega tohiks taimetoitlased olla.

Esimeseks väiteks on see, et inimesed on loomult omnivoorid. Meie esivanemad elatusid küll kunagi taimsel dieedil, kuid ühel hetkel hakkasid nad sööma liha, lisaproteiini saamise tagajärjena tõusis füüsiline tugevus ja aju suurus, tulemuseks oli üleminek primaatselt hominiidilt *homo sapiensi* 'le. Seega peaks liha söömine meile olema loomulik, kuna see tegi meist selle, kes me oleme ja et lihast loobumine on tervisele kahjulik, kuna see läheb vastuollu inimloomusega (Walters: 2012, 141).

Kuid see argument ei ole nii tugev ja asjakohane, kui selle kaitsjad väidavad. Esiteks ei saa kindel olla, et me oleme loomulikult omnivoorid, paljud antropoloogid toovad välja, et inimestel ei ole tüüpilist lühikest käärsoolt, mida lihasööjatel on, samuti ei ole inimeste silmhambad, mida tüüpiliselt liha-söömine-on-naturaalne teesina kaitstakse, piisavalt arenenud, et olla piisavad loomade liha lõhki rebimiseks (Walters: 2012, 141).

Lisaks sellele, mida Walters küll ei käsitle, on argument, et inimesel puudub loomade suhtes jahi- ja tapmisinstinkt. Kui inimene oleks loodud liha sööma, oleks ta loodud ka tappa. Inimene ei hakka kutsikat, siga või muud looma nähes sülge eritama ja me ei mõtle nende tapmise peale. Kui panna lapsega ühte ruumi jänese ja õun, siis laps mängib jänese ja sööb õuna, mitte vastupidi. Kui inimene oleks loodud siga või lehma sööma, siis peaks meil olema ka vastavad füsioloogilised adaptatsioonid, me peaks suutma neid tappa oma paljaste käte ja hammastega, me peaks tundma jahist, tapmisest ja laiba söömisest rõõmu. Enamus inimesi aga minestavad või tunnevad vastikust, kui näevad tohutust koguses verd, soolikaid ja muud, mis loomade sisemuses on, surnud (või elus) looma nägemine ei tekita meis isu.

Kuid isegi kui meie esivanemad liha sõid, on suur hüpe sellest faktist normatiivse järelduseni, et me peame liha söömist jätkama ka tänapäeval. Ainult seetõttu, et mingi tegu on loomulik, hetkel arutlemata mida selle sõna all silmas pidada, ei ole mingi garantiid, et see tegu on õige. Paljud tegevused, mis on "loomulikud", vähemalt selles mõttes, et meie esivanemad neid tegusid sooritasid, on kahjulikud ja moraalselt eemaletõukavad. Näiteks uskusid nad, et haiguseid põhjustasid kurjad vaimud või jumalad ja et maagilised rituaalid olid meditsiinilise ravi võimega, kuid me ei saa neid tegusi võtta kui ettekirjutusi (Walters: 2012, 141). Jennifer Everetti järgi on argument, et liha söömine on evolutsionaalselt loomulik, ei vii sammugi

lähemale moraalse kaitse liha söömise jaoks, kuna kõik inimloomusesse juurdunud ei ole moraalselt lubatav (Everett: 2004, 304).

Samuti ei ole loomulik ka teiste loomsete produktide tarbimine. Inimesed on ainus liik, kes joob rinnapiima (sealhulgas teiselt liigilt) edasi ka täiskasvanuna, kuigi piim arenes imetajate evolutsiooni jooksul selleks, et imetajad saaks toita vastsündinuid. Lehmapiim on mõeldud vasika jaoks, sisaldades hormoone, et tagada talle vajalikud toitained ning tagada vasika kasvamine (kuue kuu jooksul suureneb vasika kehakaal umbes poole võrra). Kanade munad on viljastamata reproduktiivse tsükli moodustis. Kanad ovuleerivad samal põhjusel miks naised, selleks et paljuneda. Kui kana munarakk ei viljastu, väljub see viljastumata, seetõttu saab kutsuda seda metafoorselt kana menstruatsiooniks.⁷

Seega, nagu näha, leidub mitmeid vastuargumente väitele, et inimene on loomult omnivoor ja kuna meie esivanemad sõid liha, on loomulik, et ka meie seda peaks tegema. Leidub mitmeid argumente, mis tõestavad, et inimene ei ole loodud loomiv(ja loomseidprodukte) sööma.

7.2. Kas taimetoitus antropotsentrilistel põhjustel on moraalselt nõutav?

Antropotsentristliku vaate kohaselt on esimene põhjus taimetoitluseks meie moraalne kohustus meie endi ees ja kaasinimeste ees, kui meil on mingi kohustus ka loomade ees, siis see on kaudne või sekundaarne. Inimeste loobumine lihast küll aitab loomi, see on hea kõrvalnähtus, kuid mitte moraalne eesmärk. Näiteks võib osa taimetoitlasi võivad olla eriti huvitatud keskkonnamõjudest, mida liha söömine tekitab, kuid nende mure ei puuduta loodust *per se*, vaid seda, milline mõju on keskkonnakahjudel inimeste heaolule (Walters: 2012, 138).

Antropotsentrilised taimetoitlased füüsilise tervise kohapealt nõustuvad, et liha söömine on tervisele kahjulikum kui taimetoitlase (vegetariaani) või täistaimetoitlase (vegani) dieet. Kuid üks asi on väita, et taimetoitus on tervislikum kui omnivoorne dieet, teine asi on sellest

⁷ Kuna kanad ei ole imetajad ja nad ei menstreeeri, ei saa mune kutsuda bioloogilises mõttes menstruatsiooniks. Kuid kuna korrelatsioon võrreldes naisega on üsna sarnane - muna on viljastamata munarakk, kutsutakse mune sageli metafoorina kana menstruatsiooniks.

tuletada moraalne ettekirjutis. Lõppude lõpuks on ju palju asju ja tegevusi, mis võivad inimese tervist kahjustada - näiteks mägironimine ja benji hüpe, või siis suitsetamine ja alkoholi joomine. Kuid need tegevused on kõik legaalsed, seega miks peaks inimesel olema moraalne kohustus hoiduda sellistest tegevustest, mis teda kahjustavad? (Walters: 2012, 139).

Esimene vastuse saab tuletada liberaalsest vaatest, mille järgi on inimesel õigus teha seda, mida ta soovib, senikaua, kuni tema tegevused ei kahjusta kedagi teist, seega on moraalselt vaba teha ka asju, mis on ennast-hävitavad. Kuid selle vaate puuduseks on siiski see, et inimese isiklikud valikud võivad olla tagajärgedega, mis ulatuvad privaatsfäärist välja, seega mõjutades oma perekonda või kaaskodanikke enda eest hoolitsema, maksma raviarvete eest, aitama rahalistes raskustes, kui inimene ei saa enam töötada ja nii edasi. Seega kui valik mida süüa on üks tegevustest, mis võib teisi koormata, seega piirates nende vabadust, siis meie dieedivalik ei ole vähem privaatsem, kui otsus suitsetada (Walters: 2012, 139). Samuti on inimesel kohustus iseenda ees. Kui me võtame arvesse kohustusi teiste inimeste ees, siis me mõistame, et neil on kohustus mitte käituda sellisel viisil, mis põhjendamatult vähendaks nende autonoomiat, enesearengut ja heaolu ja kuna me väärtustame neid omadusi teistes ja nõustume kohustusega mitte nendesse sekkuda, siis peame me väärtustama samu omadusi ka iseendis. Seega ei ole mõistmatu eeldada inimestel on isikuliseseid kohustusi enda autonoomia, enesearengu ja heaolu edendamiseks. Seega on ilmne, et meie kohustus on ka süüa sellisel viisil, mis aitab kaasa enda heaolule. Seetõttu kannab küsimus, kas teatud tüüpi dieedid on tervislikumad kui teised, moraalsel kaalu (Walters: 2012, 140).

Oma töös ma ei hakka pikemalt ja põhjalikumalt rääkima sellest, miks oma tervist kahjustada moraalselt vale on. Oma töös ma käsitlen oma tervise eest hoolimist ja selle eest hoolitsemist aksioomina.

7.3. Ominvoorse dieediga kaasnevad probleemid

Kuna loomsetes produktides leidub palju rasva, kolesterooli ja muud inimese tervise jaoks kahjulikku, saab argumenteerida, et taimetoitlus on inimese tervisele parem, kui omnivoorne dieet.

Antropotsentrilised taimetoitlased toovad ka välja, et lihavaba dieet on inimesele parem, kuna liha söömist saab siduda südamehaiguse ning vähiga, samuti on risk toidusaastatusega

tööstuslikus tapmises ja liha pakendamisel ning loomapandeemiaks, millele loomade suurfarmindus kaasa aitab (Walters: 2012, 142).

Kindlaks on tehtud korrelatsioon kõrge verekolesterooli ja pärgarterite haiguste vahel. Kolesterool on looma eluks vajalik aine, inimesel toodab seda maks, mis toodab seda tegelikult vajalikul määral. Seega, kui inimesed söövad kolesteroolirikkaid ja küllastunud rasva rikkaid toite, nagu näiteks liha, munad ja piimatooted, siis nad söövad oma kehasse ebavajalikku kolesterooli. Arvesse võttes korrelatsiooni kolesterooli ja südamehaiguste vahel, on igasugune lisatud kolesterool arvatavasti keha jaoks liigne. Seega lääneühiskonnas populaarne liha, muna ja piimarikas dieet ei ole südame tervisele hea. Riikides, kus liha ja piimatooted süüakse vähem, on palju madalam südamehaiguste määr (Walters: 2012, 142).

Kuid südamehaigus ei ole ainus haigus, mis on seotud kõrge kolesteroolitasamega, kuna on tõendeid, et suurenenud verekolesteroolitase on seotud ka soole-, kopsu-, eesnäärme- ja rinnavähiga. Samuti on tõendeid, et liha küpsetamisel tekkivad molekulid kahjustavad hapnikku otsivaid tervislikke rakke, kahjustades DNA-d, pannes suure riski alla vähirakkude tootmise (Walters: 2012, 143). Tänapäevaks on ka WHO (World Health Organisation) kinnitanud, et liha söömise ja vähi tekke vahel on tugev seos (who.int, oktoober 2015).

Taimetoitlased kannatavad vähem vähi käes kui omnivoorid. Uuringud näitavad, et taimetoitlastest mehed elavad teistest meestest umbes 6 aastat kauem (Robbins: 2011, 39).

Lisaks sellele on suurfarmides kasvatatud liha inimese tervisele ohtlik, kuna viisidel, kuidas lehmi, sigu ja kanu kasvatatakse ja tapetakse, aitavad kaasa nende liha saastumisele bakteritega nagu *e-coli* (ehk soolebakter) ja *compylobacter*. Suurfarmides kasvatatavate loomade tingimused on sellised, et nende sooletraktid on kasvukohad sellistele bakteritele, olenemata suurtest kogustest antibiootikumidest, mis nende toitu pidevalt segatakse. Walters viitab ka sellele, et kuna loomi tapetakse tapamajas niiöelda konveierliini meetodil, et kõige kiiremini ja lihtsamalt loomast liha toota, siis võib loomade liha saastuda, kuna hooletuse tõttu võidakse lahti löigata ka sool ja põis, mille tagajärjel väljuvad väljaheited ning uriin (Walters: 2012, 144).

See väide vajaks kontrollimist, kuid see väljuks käesoleva töö mahust. Seetõttu ei saa mina seda väidet tõestada ega ümber lükata, kuna ma ei ole kursis tapamajades toimuvaga ega sellega, millised on kehtestatud normid looma lõhki lõikamiseks ja kui suures mahus neid nõudeid järgitakse ja jälgitakse. Kuid minu eesmärgiks oli siin võimalike argumentide kaardistamine.

Lisaks kõigele eelnevale on üks terviserisk, mis on seotud liha söömisega, seostub suurte koguste antibiootikumide ja hormoonidega, mida söödetakse suurtööstuses kasvatatavatele loomadele. Antibiootikume antakse lihloomadele siis, kui nad on haiged, kuid ka profülaktilise meetmena võimalike infektsioonide vastu, mis on põhjustatud nende räpastest elutingimustest. Näiteks USA-s antakse ligi 11 250 000 kilogrammi ennetavaid antibiootikume kariloomadele, kuid inimesed tarvitavad ainult ligi 1 360 000 kilogrammi antibiootikume samal ajaperioodil. Bakterid võivad muutuda resistentseteks antibiootilisele ravile. Tekitab suurt muret see, et massiivsete koguste antibiootikumide lihloomadele söötmine suurendab nende bakteriaalsete resistentuste taset, seega kahjustades antibiootikumide võimekust ravida või kaitsta inimpatsiente (Walters: 2012, 146).

Hormonaalseid toidulisandeid söödetakse loomadele ka selle eesmärgiga, et nende kasvamisprotsessi suurendada. Lihatoöstus väidab, et hormoonid on ohutud, kuid Euroopa Liit on keelanud loomadele hormoonide söötmise, kuna paljud neist on tuntud kui mitmete inimvähitüüpide põhjustajatena (Walters: 2012, 146). Eestis ja Euroopa Liidus on hormoonide kasutamine reguleeritud põhimõttega, et inimtoiduks ei tohi turustada loomi ja loomseid saaduseid, kellele on manustatud ravimit või hormonaalse toimega ainet ja nende kasutamise järgne keeluaeg ei ole möödas (Peepson jt 2006: lk 25).

Lisaks sellele on viimasel veerandsajandil tähelepanu pöödnud võimalus loomahaiguste pandeemiaks, mis kandub üle inimpopulatsioonile, kõige paremini on tuntud hullu lehma tõbi. See on tingitud lehmadele lambajäänuste söötmisest - kes on tegelikkuses mäletsejad ja söövad heina, mitte omnivoorsed loomad. Hullu lehma tõbi on inimesele alati surmav. Samuti on risk teisteks zoonoosideks, kanade ja sigadega seotud haigused võivad üle kanduda inimestele, näiteks linnugriip ja seagriip. (Walters: 2012, 146-147).

Seega, nagu näha, on mitmeid argumente, mis räägivad ka sel viisil taimetoitluse poolt, et see on inimesele parem ja tervislikum toitumisviis, kui tavapärane ühiskonnas juurdunud loomseidprodukte ülistav dieet. Loomulikult leiab palju argumente selle kohta, miks taimetoitlus siiski ei ole hea ja kuidas inimene ei saa ainult taimsest toidust vajalikke vitamiine ja ühendeid. Taimetoit pakub inimesele enamuses kõiki tervislikuks eluks vajalikke vitamiine ja ühendeid ning neid, mida taimetoidus suurtes kogustes ei leidu (näiteks B12) kompenseeritakse toidulisanditega. Tavaline on hoopis see, et ka inimesed, kes söövad kõike, see tähendab, et tarbivad nii liha, muna kui piimatooteid, on tegelikkuses teatud ainete ja vitamiinide puuduses (näiteks ka B12ne, kuna see on lisanditest paremini omastatav). Seega ei taga omnivoorist inimesele ainult fakt, et ta sööb kõike, seda, et ta oleks tervislik ja et kõik vajalikud vitamiinid ja ühendid on tagatud. Toituda tuleb mitmekesiselt ja teadlikult, kuid seda saab teha ka taimetoidulist dieeti järgides.

Enamus arste, toitumisspetsialiste ning ka suur hulk teadlasi väidavad, et taimetoitlus ei ole inimese tervise jaoks piisav. Selle illustreerimiseks saab tuua kindlasti palju teadusartikleid ja uurimusi, kuid kuna mul puudub nende artiklite uurimiseks vastav pädevus, ei hakka ma seda enda töö raames tegema. Kuid otsida vastust või põhjendust sellele, miks see nii on, et arstid ja toitumisspetsialistid taimetoitlusest hoiduda soovivad, väites, et loomsete produktide tarbimine on normaalne, vajalik ja loomulik, siis võib selle taga olla psühholoog Melanie Joy järgi jällegi meie ühiskonda juurdunud karnistlik mõtteviis ning seetõttu õpetatakse ka arste ning toitumisspetsialiste karnistliku traditsiooni vaimus.

8. Kas taimetoitlus on eetiliselt nõutav?

Töö eelnevast analüüsist tuli välja mitmeid argumente, mis räägivad taimetoidulise dieedi valimise kasuks. Väidan, et (täis)taimetoitlaseks hakkamine eetiliselt vajalik, kui seda ei takista mingid muud ülekaaluvad põhjused.

Nõustun Lori Grueni seisukohaga, et taimetoitlus on vajalik, kuna enamus inimesi maailmas on olukorras, kus nad saavad teha valikuid selle suhtes, mida nad söövad. Seega heade põhjuste puudumisel peaks hoiduma nende kahjustamisest, keda kahjustatakse nende huvide ignoreerimise ja austuse puudumise tõttu. Kuna enamus inimesi ei pea sööma loomi (ja loomseidprodukte) ning kulinaarsed maitseelamused ei ole võrreldavad loomade elude väärtustega ja vabadusega, seega võiks arvata, et on *prima facie* kohustus mitte kasvatada ja tappa loomi söömiseks, olenemata kas nad on kasvanud suurfarminduses või ei (Gruen: 2011, 92-93). Kuid loomulikult on ka erandeid. Leidub ka inimesi, kes elavad mingites maailma osades, näiteks arktikas või kõrbes, samuti leidub inimesi, kes on osa mingisugusest kultuurilisest tavast, nagu näiteks nomaadid, kelle jaoks ei oleks taimetoitlus praktiliselt parim valik. Arktikas ei ole võimalik maad harida, et kogukonda toita ning tofu transportimine Inuiti kokkuvõttes kahjustaks rohkem loomi võrreldes nendega, keda kütitakse ja süüakse. Ainuüksi transport soodustaks oluliselt keskkonna reostamist. Samuti lõhestaks see inimeste ja loomade kooseksisteerimise harmooniat (Gruen: 2011, 94).

Kuid inimestel, kellel on valik toituda nii, et see ei kahjustaks loomi, siis peaks minu arust inimesel olema kohustus taimselt toituda, eriti kui loom peab enne inimese toidulauale sattumist kannatama suurfarminduse puuduste käes.

Seega taimetoitlus on eetiliselt nõutav ja vajalik, kui selleks ei ole takistus näiteks elukoht (kui elatakse kohas, kus ei ole võimalik taimselt toituda) või mõni tervislik seisund, kus inimene peab oma tervislikust seisundist tulenevalt mingil põhjusel loomade liha või muid loomseidprodukte sööma. Kuid tänapäeva modernses maailmas on taimetoitluseks enamasti kõik tingimused loodud, taimsete toitude kättesaadavus on enamus inimestel olemas, samuti on väga palju loodud uusi vegan tooteid, mis lihtsustavad inimesel oma söömisharjumuste muutmist (näiteks on olemas liha imiteerivad tooted nagu vorst, viinerid jms, taimsed piimad ja juustud, munaasendaja jne).

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö sisuks oli esitada argumente taimetoitluse ja täistaimetoitluse kasuks, arvestades ka võimalike vastuargumentidega. Argumentide ja vastuargumentide analüüsist selgus, et taimetoitus või täistaimetoitus on moraalselt nõutavad.

Töö esimeses osas selgus, et suurfarmindus põhjustab loomadele kannatusi. Suure nõudluse tõttu loomsete toodete järele, kasvatatakse farmiloomi tänapäeval suurfarmides, et efektiivselt ja odavalt loomseidprodukte toota. Suurfarmides kasutatavad praktikad tekitavad loomadele kannatusi. Andsin ülevaate erinevatest looma heaoluga seotud eetilistest vaatepunktidest. Analüüsist selgus, et farmiloomade elu on kahjustatud nii loomumomendi elu, tunnetel põhineva kui ka toimimispõhise teooria järgi. Kuna suurfarmis elades ei saa loomad elada enda välja kujunenud kohastumuste järgi, võib esineda loomade bioloogilise funktsioneerimise halvenemist, samuti võivad loomad kogeda negatiivseid tundeid. Lisaks sellele on looma jaoks kahju ka surm, esiteks, kuna see tekitab loomale kannatusi ning teiseks, kuna see on looma jaoks ilmajätt tuleviku võimalustest. Seetõttu, on põhiliseks põhjuseks, miks inimesed (täis)taimetoitlaseks hakkavad see, loomsete produktide tootmine suurfarmides põhjustab loomadele kannatusi ning see on eetiliselt väär.

Suurfarmindusega on seotud ka keskkonnaprobleemid, nagu metaaniemissioonid ning laialdane vee ja maa reostamine. Lisaks sellele kasutab suurfarmindus suurtes kogustes ressurse, vett ja fossiilseid kütuseid.

Töö teises osas tõin esile täiendavaid argumente taimetoitluse jaoks. Esmalt selgitasin, miks on vale spetsiesism. Spetsiesismi alusel ei arvestata loomade huvidega ning see laseb vaadata loomi kui ressurse meie jaoks. Spetsiesismi analüüsi tulemusel selgus, et väär on jätta loomad ilma õigustest ja näha neid inimesega võrreldes alamatena vaid seetõttu, et loomad ei kuulu inimliigi hulka. Loomad on Regani järgi elusobjektid, nagu inimesedki, Singeri järgi tuleb

arvestada kõikide entiteetide huvidega, olenemata sellest, kas nad on loomad või inimesed. Seetõttu ei tohi loomi ära kasutada inimeste huvides. Spetsiesismi ei saa õigustada alusel, et inimestel on inimestega tugevamad kommunikatiivsed, majanduslikud ja poliitilised suhted. Selline spetsiesismi õigustamine toimub antropotsentrilisest vaatepunktist, mille järgi on inimhuvide olulisus suurem kui loomade omade. Kuid spetsiesismi analüüsist selgus, et inimhuvide eelistamine loomade omadele ei ole õigustatud.

Seejärel käsitlesin J. Curnutti “uut argumenti” taimetoitluseks, mille järgi on loomade tapmine ja söömine vale, kuna kahju põhjustamine on tema käsitlemise järgi *prima facie* moraalselt vale ning loomade tapmine ja söömine läheb sellega vastuollu. Seejärel uurisin erinevaid vastuargumente loomade söömise vääruse kohta. Analüüsist selgus, et loomade söömise väärust ei saa ümber lükata traditsioonilis-kultuuriliste, esteetiliste, mugavusest tulenevate ja toitumuslikel alustel.

Antropotsentrilisest, ehk inimese toitumisega seotud argumendist tuleneb, et taimetoiduline dieet on inimesele parim toitumisviis. Omnivoorse dieediga on seotud paljud haigused nagu näiteks vähk ja südamehaigused, mis tulenevad loomsete produktide rasva- ja kolesteroolirikkusest. Väitele, et inimene on omnivoor leidub mitmeid vastuargumente. Näiteks inimese füsioloogiat ja inimloomust uurides leidub tõendeid, et inimesel puuduvad liha ja muude loomsete produktide söömiseks adaptatsioonid.

Töö lõpetuseks jõudsin järeldusele, et taimetoitlus ja täistaimetoitlus on eetiliselt vajalikud, kui puuduvad ülekaaluvad põhjused. Tänapäeva maailmas on enamus inimestel võimalus valida, mida nad söövad ja seetõttu oleks moraalselt õige valida toitumisviis, mis ei kahjustaks miljardeid loomi.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. A. Peepson, M. Karjaste, M. Mikk (toim.), "Nõuetele vastavus ja rohestamine 2016" Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet; Ökoloogiliste Tehnoloogiate Keskus. URL: http://www.vet.agri.ee/static/files/1684.Nouetele_vastavus_ja_rohestamine_2016_par_100_416.pdf, kasutatud aprill 2016
2. Anna Starostinetskaya, "Almond Milk Sales Up 250 Percent; Dairy Milk Sales Down", URL: <http://vegnews.com/articles/page.do?pageId=7737&catId=1>, kasutatud aprill 2016.
3. B.E. Rollin, "Animal production and the new social ethic for animals", Purdue Research Foundation, Food Animal Well-being 1993: Conference Proceedings and Deliberations, pp 11-13, 1993
4. D. Fraser, D.M. Weary, E.A. Pajor, B.N. Milligan, "A Scientific Conception of Animal Welfare that Reflects Ethical Concerns", Animal Welfare: Volume 6, pp 187-205, 1997
5. Eesti Vegan Selts, kasutatud peatükki Veganlusest: Põhjused: Tervis, URL: <http://vegan.ee/veganlusest/pohjused/tervis/>, 2016
6. Evelyn B. Pluhar "Meat and Morality: Alternatives to Factory Farming", Agric Environ Ethics 23, pp 455-468, 2010
7. James Rachels, "Do Animals Have a Right to Liberty?", [Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1976
8. John Robbins, "Diet for a New America", [Waltham : Stillpoint], 1987
9. Jordan Curnutt, "A New Argument for Vegetarianism", Journal of Social Philosophy, Volume 28, Issue 3, pp 153-172, 1997
10. Kerry Walters, "Vegetarianism : A Guide For The Perplexed", London, [New York : Continuum], 2012
11. Leslie Pickering Francis, Richard Norman, "Some Animals Are More Equal Than Others", Philosophy Volume 53, Issue 206, pp 507 - 527, 1978

12. Lori Gruen, "Ethics and animals : An Introduction", [Cambridge : Cambridge University Press], 2011
13. M. C. Appleby, P. Sandøe, "Philosophical Debate On The Nature Of Well-Being: Implications For Animal Welfare", *Animal Welfare* 11, pp 283-294, 2002
14. Melanie Joy, loeng "Miks me armastame koeri, sööme sigu ja kanname lehma: sissejuhatus karnismi", Tallinnas Õpetajate Majas, märts 2016. Melanie Joy kodulehekül: www.carnism.org
15. Paul Shapiro, "American are Eating Less and Less Meat Every Year. Why?", URL: <http://www.forksoverknives.com/americans-are-eating-less-and-less-meat-every-year-why/>, kasutatud aprill 2016.
16. Peter Singer, "Animal Liberation", [New York : Ecco], 2002
17. Street Authority, "How the 'Death of Meat' Could Impact Your Portfolio", URL: <http://www.nasdaq.com/article/how-the-death-of-meat-could-impact-your-portfolio-cm435607#/ixzz3RdKxcF9j>, kasutatud aprill 2016
18. Tom Regan, "Animal Rights, Human Wrongs : an Introduction to Moral Philosophy" [Lanham : Rowman & Littlefield], 2003
19. Tom Regan, "The Case for Animal Rights", [Berkeley : University of California Press], 1983
20. University of Washington Conservation Magazine, "What if the whole world went vegan?", URL: <http://conservationmagazine.org/2016/03/can-vegans-really-save-planet/>, kasutatud aprill 2016.
21. Veterinaar- ja toiduamet: Loomade surmamine, URL: www.vet.agri.ee/?op=body&id=942, kasutatud aprill 2016
22. World Health Organisation, Q&A on the carcinogenicity of the consumption of red meat and processed meat, URL: <http://www.who.int/features/qa/cancer-red-meat/en/>, kasutatud märts 2016

RESÜMEE

Moraalsed argumendid taimetoitluse ja täistaimetoitluse jaoks

Selles töö sisuks on tuua moraalseid argumente taimetoitluse ja täistaimetoitluse jaoks.

Esmalt käsitlesin argumente, mis on seotud suurfarmindusega. Suurfarmides toodetakse tänapäeval enamus loomseidprodukte, millega põhjustatakse kannatusi ja kahju miljarditele loomadele. Uurides erinevaid eetilisi vaatepunkte loomade heaolu kohta selgus, et suurfarmindus tekitab loomadele kahju, kuna piirab loomade elutingimuste loomuomasust, tekitades neile negatiivseid afektiivsed kogemusi ja füsioloogilist kahju. Lisaks sellele saab kahjuna käsitleda ka surma. Seetõttu selleks, et loomade kannatusi suurfarmides vähendada, hakkavad paljud inimesed taimetoitlasteks. Suurfarmindusel on negatiivne mõju ka keskkonnale, kuna see tekitab suures koguses kasvuhoonegaase ning reostab maad ja vett. Kuid loomade söömise väärus tuleneb lisaks kannatuste põhjustamisele ka sellest, et loomi söögiks tappes ei arvestada loomade huide ja õigustega ning loomi kasutatakse ära inimese huide rahuldamiseks. Antropotsentrilise argumendi järgi on taimsel toidul põhinev dieet tervislikum, kui omnivoorne dieet. Taimetoitlus ja täistaimetoitlus peaksid olema eetiliselt nõutavad, kui selleks pole mingeid ülekaaluvaid põhjuseid.

SUMMARY

Moral arguments for vegetarianism and veganism

In this thesis I wrote about the moral arguments that are in favour of vegetarianism and veganism. First I talked about arguments that are connected with factory farming. Most of animal products today are produced in factory farms, which causes suffering and harm to billions of animals. Analyzing different ethical viewpoints that are connected with animal welfare, I found out, that factory farming harms animals, because it restricts the naturalness of animals living conditions, makes animals feel negative emotions and harms them physiologically. Besides that, death can be seen as harm too. Therefore, in order to reduce animals' suffering in factory farms, lot of people go vegetarian or vegan. Factory farming also harms the environment, because it produces a lot of greenhouse gas emissions and pollutes the land and water. But besides the wrongness of factory farming, the wrongness of eating animal products comes from the view that killing animals overrides their interests and rights and uses animals as means to people. Another argument that supports vegetarianism and veganism, is the argument, that plant-based diet is better for humans, than an omnivore one. Thus vegetarianism and veganism should be ethically required, if there are no overriding reasons.

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Keit Paju
sünnikuupäev:09.07.1994

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) enda loodud teose

Moraalsed argumendid taimetoitluse ja täistaimetoitluse jaoks,
mille juhendaja on Külli Keerus,

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 16.05.2016

